

Bursa'da Kadirî Tekkeleri

Abdurrezzak TEK

Doç. Dr., U. Ü. İlahiyat Fakültesi
abdurrezzaktek@hotmail.com

Özet

Abdulkâdir Geylânî'nin vefâtından sonra ona nispetle isimlendirilen Kâdiriyye tarikatı, tasavvuf tarihinde üstün bir yere sahiptir. Kâdiriyye'nin yaygınlaşp üne kavuşması, şeyhin vefatından birkaç on yıl sonra gerçekleşmiştir. Tarikat zamanla farklı bölgelere yayılmış ve birçok alt dal ve şubeleri ortaya çıkmıştır. Anadolu ve İstanbul'a ise Afîüddin Abdullah İbn Ali Esedî tarafından Esediyye, Eşrefoğlu Abdullah Rûmî tarafından Eşrefiyye ve İsmail Rûmî tarafından ise Rûmiyye dalları sokulmuştur. Bu makâlenin amacı, Anadolu ve İstanbul'daki Kâdirî tekkelerinden ziyade, tasavvuf kültürü ve tarihi açısından Kâdiriyye tarikatının Bursa'daki etkisini ve nasıl temsil edildiğini ortaya koymaktır.

Abstract

Qâdiriyya Tekkes in Bursa

The Qâdiriyya order, named after Shaykh Abd al-Qâdir Jilânî, occupies a preeminent place in the spiritual history of Islam. Its organizational structure came into prominence several decades after the death of the Saint. The order spread out in different regions, many sub-branches and off-shoots also appeared. In Asia Minor and Istanbul, Asadiyya, Ashrafiyya and Rûmiyya zaviyahs were set up by Afîf al-Din Abd Allah Ibn Ali al-Asadi Eşrefoğlu Abd Allah al-Rûmî and Ismail al-Rûmî. The aim of this article is, in terms of mystical culture and its history, to introduce

the effects of Qâdiriyya order and how it was represented in Bursa, rather than Qâdirî tekkes in Anatolia and İstanbul.

Anahtar Kelimeler: Kâdiriyye, Tekke, Kültür, Bursa.

Key Words: Qâdiriyya, Tekke, Culture, Bursa.

Sürekli, yaygın ve kurumsal niteliğe sahip, tarikat olma özelliğini kazanmış ilk tasavvufî oluşumlar, XII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bunlardan Ahmed Yesevî'ye nispet edilen Yeseviyye daha çok Orta Asya'da ve Türkler arasında, Ahmed er-Rifâî'ye nispet edilen Rifâiyye Ortadoğu'da ve Araplar arasında, Abdülkâdir Geylânî'ye nispet edilen Kâdiriyye ise Irak başta olmak üzere İslâm dünyasının hemen her yerine yayılmıştır. Dolayısıyla Kâdiriyye'nin kuruluş tarihini Abdülkâdir Geylânî'nin yaşadığı döneme kadar götürmek mümkündür. Tarikatın yayılmasında Geylânî'nin manevî mirasına sahip çıkan çocuklarının yanı sıra, İslâm âleminin çeşitli bölgelerin mensup müridlerinin de büyük katkısı olmuştur. Bunlardan Yemenli olan Ebû Muhammed b. Abdullah b. Ali Esedî'nin Anadolu'ya gelerek bir zâviye kurduğu ve uzun süre kaldıktan sonra Yemen'e döndüğü kaydedilmekteyse de Anadolu'daki faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Esedî'den sonra Anadolu'da Kâdirîliği ilk olarak temsil eden XV. yüzyıl sufilerinden Eşrefoğlu Abdullah Rûmî olmuştur.¹

Kâdiriyye tarikatının Anadolu'daki ilk kolu, Eşrefoğlu Rûmî ile teşekkül eden Eşrefiyye'dir. Bu kolun oluşmasında Eşrefoğlu'nun ilk müridi Hacı Bayram Velî'nin, tasavvufî terbiyesini tamamlaması amacıyla onu Hama'daki Kadirî şeyhi Hüseyin el-Hamevî'ye göndermesi temel etkindir.² Eşrefoğlu Rûmî, Hama'dan İznik'e döndüğünde tekkesini kurmakla Eşrefiyye'nin temelini atmışsa da, kolun kuruluş safhasını tamamlaması, daha ziyade Eşrefoğlu'nun halifesi Abdurrahim Tırsî (ö. 926/1520) ve torunu Şeyh Hamdi-i Evvel (ö. 1012/1603) ile olmuştur. Eşrefiyye'nin İznik'te kurulmuş ilk tekeden sonra ikinci derecede önemli merkezi, Bursa'da İncirli semtinde kurulan ve "Eşrefzâde Tekkesi" veya "İncirli Tekkesi" adıyla anılan dergâhtır. Sonrasında gerek kuruluş safhasında Eşrefî olan Eşrefzâde ve Karakadı tekkeleri olduğu gibi, Eyüp Efendi, Yakub Efendi ve Karabaş tekkeleri gibi kuruluş itibarıyla Eşrefî olmasalar bile daha sonra Eşrefî şeyhlerin yönetimine geçen dergâlar da olmuştur.

Bursa'da Kâdiriyye tarikatının ikinci önemli temsilcisi ise, XVII. yüzyılda İsmail er-Rûmî (ö. 1041/1631) tarafından İstanbul'da kurulan Rûmiyye koludur. İsmail Rûmî, Anadolu ve Mısır'da tekkelerini

¹ Kâdiriyye hakkında bilgi için bk. Azamat, Nihat, "Kâdiriyye", *DİA*, c. XXIV, s. 131-136; Gürer, Dilâver, *Abdülkâdir Geylânî*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

² Eşrefoğlu Rûmî'nin hayatı ve tarikatın oluşum ile ilgili bk. Kara, Mustafa, *Eşrefoğlu Rûmî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995; *Osmanlı'nın Kandili Eşrefoğlu Rûmî*, Bilge Yayınları, İstanbul 2006.

kurduktan sonra İstanbul'a gelerek Tophane'de inşa ettiği Kâdirihâne'de tarikat faaliyetlerini sürdürmüştür. İstanbul'da birçok semtte Rûmiyye koluna bağlı olarak kurulan tekkelerin yanı sıra, Anadolu ve Rumeli'de Kastamonu, Tosya, İzmir, İzmit, Manisa, Te-kirdağ, Edirne, Selanik, Girit, İştîp, Köstence, Filibe, Serez, Tımuşvar gibi birçok şehirde sözü edilen kolun tekkesi kurulmuştur. Bursa'da ise Rûmiyye adına, İsmail Rûmî'nin halifelerinden Saçlı Ahmed Efendi'nin 1628'de faaliyette bulunduğu Hamam Tekke ile aynı yüzyılda Gîsûdâr Ahmed Kâdirî'nin canlandırdığı Kasap Cömert Tekkesi ön plana çıkmaktadır.³

Bursa'da gerek Eşrefiyye, gerekse Rûmiyye kollarının temsil edildiği tekkelere baktığımızda bunları şöyle sıralamak mümkündür:

A. EŞREFZÂDE TEKKESİ

İncirli Mahallesi'nde bulunması sebebiyle "İncirli Dergâhı" olarak da adlandırılan Eşrefzâde Tekkesi, Eşrefzâde Abdullah er-Rûmî'nin Bursa'da bulunduğu sırada işareti üzerine sonradan İznik Eşrefiyye meşâyihinin öncülüğünde oluşturulmuş ve XVII. yüzyılda tekkenin şeyhliğine atanan Mehmed Efendi'ye kadar İznik Eşrefî şeyhleri tarafından yönetilmiştir. Eşrefiyye kolunun İznik'teki merkez dergâhından sonra ikinci derecede öneme sahip olan tekke, özellikle XVII. yüzyıldaki bazı düzenleme ve ilavelerle merkez âsitâne konumuna yükselmiştir.⁴ Bu yüzyıldan itibaren tekkedeki tarikat faaliyetlerini yürüten şeyhler şöyle sıralanabilir:

1. Mehmed Efendi (ö. 1060/1650)

Doğum yeri Bursa'da ilk tahsilinin ardından İznik Eşrefî Âsitânesi şeyhi Sır Ali Efendi'ye⁵ intisap ederek tasavvufî terbiyesini tamamladı. İcâzetinin ardından şeyhinin hem damadı, hem de halîfesi olarak irşâd maksadıyla Bursa'ya gönderildi ve İncirli Mahallesi'ndeki Eşrefî Tekkesi'ni tamir edip genişleterek meşîhat makâmına oturdu. 1060/1650 tarihinde vefat eden Mehmed Efendi,

³ Öngören, Reşat, "Rûmiyye", *DİA*, c. XXXV, s. 240-242.

⁴ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi: Bursa Dergâhları*, (haz. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997, s. 85; Mustafa Kara, "Eşrefiyye", *DİA*, c. XI, s. 478.

⁵ Sır Ali Efendi, İznik Eşrefî Âsitânesi dördüncü postnişinidir. Tasavvufî terbiyesini babası Pir Hamîd-i Evvel'den tamamladı ve babasının irtihalinden sonra tekkeye şeyh oldu. Sultan IV. Murad, İznik'e gelişinde şeyhi ziyaret etmiş ve sohbetinden memnun kalınca câmiî ile türbeyi tamir ettirmiş ve şeyh efendiye de bir kılıç hediye etmiştir. *Divân ve Tasdîku'l-Uşşâk* isimli tasavvufî bir risâlesinin olduğu kaydedilen Sır Ali Efendi, 1046/1636'da vefat etmiş ve Abdurrahim Tırsî'nin türbesine defnolunmuştur. Bk. Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 90.

tekkenin haziresine defnolunmuştur.⁶ Kumlalı Şeyh Receb Efendi halifelerindedir.

Gemlik Küçükkumla'da dünyaya gelen Receb Efendi, medrese tahsili esnasında tasavvufa meyli sebebiyle tahsilini bırakarak Sırrî Ali Efendi'nin damadı ve halifesi Şeyh Mehmed Efendi'ye intisap etti ve seyr ü sülûkunu tamamlayarak icâzet aldı. Şeyhinin vefatından sonra yerine postnişin olarak Eşrefzâde tekkesinde mi, yoksa Küçükkumla'da muhtemelen şeyhi Mehmed Efendi tarafından kurulan Eşrefî zâviyesinde mi irşâd faaliyetinde bulunduğu kayıtlı değildir. Bursa Ulucami'de vaizlik yaptığı da belirtilen Receb Efendi 1068/1658'de vefat etmiş ve Eşrefzâde Tekkesi'nin haziresinde şeyhinin yanına defnolunmuştur.⁷

2. İzzeddin Efendi (ö. 1153/1740)

İznik Eşrefiyye Dergâh'ı sekizinci postnişini Şeyh Eşref-i Sâni Efendi'nin oğludur. 1083/1673 senesinde Bursa'nın Barak-Fakih köyünde doğdu. Süleyman Hâlis *Vefeyâtnâme*'sinde asıl adının Ahmed, mahlasının İzzeddin, künyesinin de Ebü'l-İrfân olduğunu kaydeder. Medrese tahsilinin ardından tasavvufî eğitimini dedesi Lütfullah Efendi ile babasının yanında tamamladı ve icâzet aldıktan sonra Lütfullah Efendi'nin tavsiyesi üzerine Bursa Eşrefzâde Tekkesi şeyhliğine gönderildi. Yirmili yaşlarda meşihat makâmına geçen İzzeddin Efendi, 1129/1717'de Şam tarafından 1137/1724 senesinde ise Kahire tarafından ailesi ile birlikte hacca gitti. Vaaz ve nasihatleri etkili olduğu kaydedilen şeyh, Sultan III. Ahmed ve Sultan I. Murad tarafından saraya davet edilmiş ve birçok iltifata mazhar olmuştur. Vefatından iki ay kadar önce İstanbul'a giderek akrabalarından Zeyrek'teki Piri Paşazâde Camii'nin mütevellisinin evinde iki ay kadar misafir olarak kalmış ve bu zaman diliminde Cuma günleri Piri Paşazâde Camii'nde vaaz vermiştir. Yaklaşık elli yıla yakın sürdürdüğü irşâd görevi, 13 Şaban 1153 (3 Kasım 1740) tarihinde misafir kaldığı evde vefatı ile sona erdi. Vefatını öğrenen Sultan I. Mahmud'ın emri ile Fatih Camii'nde salâ okunmuş ve cenazesine âlimlerin, şeyhlerin ve devlet adamlarının katılması için bir hatt-ı hümayun gönderilmiştir. Büyük bir kalabalık tarafından kılınan cenâze namazından

⁶ İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, (haz. A. Abdulkadiroğlu), Ankara 1998, s. 182; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi' der Belde-i Celile-i Bursa*, Millet Ktp., Ali Emîri, nr. 89, vr. 188b; Gazzîzâde Şeyh Abdüllatif, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, BEEK, Genel nr. 2162, vr. 19a; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, Millet Ktp., Ali Emîri, nr. 1098, s. 217; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 85.

⁷ Bakırcı Râşid Mehmed, a.g.e., vr. 197b-198a.

sonra Tophane'deki Kâdirihâne'ye götürülerek defnedilmiştir. Vefâtına dâir düşülen tarihlerden biri şudur:

Geldi üçler Rahmiyâ târih-i fevtin didiler

Göçtü Eşrefzâde İzzeddin Efendi kutb iken

Şiirlerini içeren *İlahiyat*'ının⁸ yanı sıra *Enîsü'l-Cenân*⁹ adlı 11 ciltlik Arapça tefsiri ve *Müşevvişü'l-Uşşâk*¹⁰ isimli bir mev'iza kitabı bulunmaktadır. Müridlerinden Mustafa Efendi tarafından şeyh hakkında *Hediyetü'l-Fukarâ* isimli bir menâkıbnâme kaleme alınmıştır.¹¹ Halifeleri arasında Şeyh Musa el-Eşrefî, Yakub Dede, Hâszâde Halil Efendi, Çıkırıkçı Derviş Ahmed ve Alemdar Süleyman Dede zikredilmektedir.

Şeyh Musa el-Eşrefî, Bursa'nın Harmancık kazasına bağlı Gedikviran köyünde doğdu. Kütahya'da Seyyid Ömeroğlu isimli bir zât vasıtasıyla tasavvufa intisap etmiş ancak seyr ü sülûkunu tamamlamadan şeyhinin vefat etmesi üzerine Bursa'ya gelerek Şeyh İzzeddin Efendi'ye bağlanmış ve kısa sürede tasavvufî terbiyesini tamamlayarak icâzet almıştır. İcâzetinin ardından doğum yeri olan köyüne dönerek burada bir zâviye inşa etmiş ve yirmi sene gibi uzun bir süre irşâd faaliyetinde bulunmuştur. Daha sonra şeyhinin yanına dönmüş ve 1153/1740 vefat ederek Emir Sultan kabristanına defnolunmuştur.¹²

Yakub Dede, musikişinâs olması hasebiyle Eşrefzâde tekkesinde ilahî-hân ve reis-i zâkirân olarak görev yaptı. Vefat tarihi olarak 1156/1743 veya 1157/1744 tarihi zikredilmektedir. O dönemde Ir-

⁸ Bk. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BEEK), Genel, nr. 1245.

⁹ Eser üzerine Fatma Çalık tarafından "Eşrefzâde İzzeddin ve Tefsiri: Enîsü'l-Cenân" (U.Ü.S.B.E, Bursa 2008) adıyla doktora tezi yapılmıştır. Tefsir için bk. BEEK, Genel, nr. 657.

¹⁰ Bk. BEEK, Genel, nr. 1167.

¹¹ Cezbedâr bir şeyh olduğu belirtilen İzzeddin Efendi'nin cömertliği ile ilgili şöyle bir olay anlatılır: Bir gün camide iken fakirin biri ondan giyecek ister. Şeyh camiden çıktıktan sonra vereceğini söylemesine rağmen adam isteginde diretir ve ısrar eder. Yumuşaklıkla "sabret" der ama adam dinlemez. Bunun üzerine şeyh camiden çıkar, üzerinde ne varsa fakire verir ve bir don bir gömlek eve gider. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 99. Ayrıca bk. Süleyman Halis, *Vefeyâtnâme*, (Mustafa Kara'nın özel kütüphanesindeki nüsha), vr. 17a-19b; Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 109a-111a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 2006, c. I, s. 107-110; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara 2000, c. I, s. 126; Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 380-381; Çalık, a.g.e., s. 29-35.

¹² Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 111a; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi'*, vr. 315a-b.

gandı köprüsü yakınında bulunan ancak günümüze ulaşmayan Kurtoğlu kabristanına defnolunmuştur.¹³

Bursa'da dünyaya gelen Hâszâde Halil Efendi, İmamîzâde Halil Efendi olarak da tanınmıştır. Tasavvufa meyiletmesinin ardından Eşrefzâde İzzeddin Efendi'ye intisap ederek mürid oldu. Maişetini elde etmek amacıyla Bursa Gelincik Çarşısı'nda çalışan Halil Efendi, 1169/1755 daki büyük yangından birkaç yıl sonra kaynaklara göre tahminen 1171/1757 yılında vefat etmiş ve Pınarbaşı kabristanına defnolunmuştur.¹⁴

Hayatı hakkında geniş bilgi bulunmayan Çıkrıkçı Derviş Ahmed'in fakr u fenâ meşrebinde olduğu ve bir müddet Abdal Mehmed'in türbedarlığı hizmetinde bulunduğu kaydedilmiştir. 1158/1745 tarihinde vefat etmiş ve Abdal Mehmed türbesinin bahçesine defnolunmuştur.¹⁵

Eşrefzâde İzzeddin Efendi'nin bir diğer müridi Alemdâr Süleyman Dede'dir. 1212/1797'de vefat etmiş ve Deveciler kabristanına defnolunmuştur.¹⁶

3. Abdülkadir Necib Efendi (ö. 1202/1788)

1115/1703 tarihinde Eşrefzâde Tekkesi'nde dünyaya gelen Abdülkadir Efendi, zahirî ilimleri tahsilinin ardından babası İzzeddin Efendi'ye intisâb ederek tasavvufî terbiyesini tamamladı. Babasının vefatından sonra hem tekkeye şeyh olmuş, hem de babasının Ulucami'de yürüttüğü tefsir derslerini devam ettirmiştir. Babasının *Enîsü'l-Cenân* adlı tefsirini, *Zübdetü'l-Beyân* adıyla üç cilt olarak telhîs etmiş; ayrıca Süleyman Çelebi'nin mevlidine nazire olarak bir *Mevlid-i Şerîf* kaleme alarak yazdığı mevlidin, özellikle Mevlid kandillerinde tekkede okunmasını sağlamıştır.¹⁷ Tasarruf ve kerâmet sahibi bir zât olduğu kaydedilen Abdülkadir Necib Efendi, 21 Rebîulâhîr 1202 (30 Ocak 1788) tarihindeki vefatına kadar kırk dokuz sene gibi uzun bir süre meşihat makâmında kalmıştır.¹⁸

¹³ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 196b; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi'*, vr. 321b; Gazzîzâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 25a.

¹⁴ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 182b-183b; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi'*, vr. 351a-352a.

¹⁵ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, a.g.e., vr. 201b.

¹⁶ Gazzîzâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 30a; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, (haz. N. Akbayar-S.A. Karahan), İstanbul 1996, c. V, s. 1529.

¹⁷ Hakkında bir çalışma ile mevlid Mustafa Kara tarafından günümüz harflerine aktarılmıştır. Bk. Kara, Mustafa, "Abdülkadir Necib Efendi ve Mevlidi", *Uluslar arası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu IV*, Bursa 2005, s. 269-297.

¹⁸ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 109a; Gazzîzâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 30a-b; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 282-284; Hüseyin

4. Safiyyüddin Efendi (ö. 1205/1790)

Abdülkadir Necib Efendi'nin büyük oğludur. Babasının iki yıl kadar uzun süren hastalığı döneminde tekkenin şeyhliğini vekâleten yürütmüş, babasının vefatının ardından postnişin olmuştur. 1205/1790 tarihinde kardeşi Necmeddin Efendi ile birlikte hacca giden Safiyyüddin Efendi, hac vazifesini ifâdan sonra Mina'da vefat etmiştir. Kaynaklarda "kısa boylu, top sakallı, beyaz simalı bir zât" olarak tasvir edilen Safiyyüddin Efendi, aynı zamanda iyi bir hattat olduğu ve belli günlerde Ulucami'de Eşrefzâde kürsüsü denilen yerde vaaz ettiği kaydedilmektedir.¹⁹

5. Necmeddin Efendi (ö. 1217/1803)

Şeyh Safiyyüddin Efendi'nin vefatından sonra yerine kardeşi Necmeddin Efendi geçmiştir. Tasavvufî terbiyesini Emîniye Dergâh'ı şeyhi Mehmed Emin el-Kerkûkî'nin²⁰ yanında tamamlayan Necmeddin Efendi, 1217/1803 senesinde yakalandığı tâun hastalığından kurtulamayarak vefat etmiştir. Kaynaklarda vefatı ile ilgili şöyle bir olay anlatılır: "Necmeddin Efendi, zikredilen tarihte tekkesine giderken Irganda Köprüsü civarında tâuna yakalanır ve tekkede şifa bulup bulamayacağını anlamak için Eşrefzâde *Divân*'ını tefe'ül amacıyla açar. *Divân*'ın birinci sayfasında:

Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 110-112; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 103-104; Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü*, BEEK, Genel, nr. 4519-4522, I/15.

¹⁹ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 109a; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 289; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 106-107.

²⁰ Emîniye Dergâhı'nın kurucusu kabul edilen Mehmed Emin Efendi, Kerkük'te doğmuş ve ilk tahsilinin ardından babasının vefatı üzerine amcası sadrazam Abdullah Paşa'nın himayesinde yetişmiştir. Amcasının Diyarbakır valiliği görevi sırasında Nakşebendiyye şeyhlerinden Abdünnebî Efendi'nin işareti üzerine İstanbul'a gelerek bir müddet şeyh arayışında bulunmuş ve sonunda Mehmed Agâh Efendi'ye intisâb etmiştir. Hilâfetinin ardından şeyhi vefat edince Bursa'ya gelerek Şehadet Camii yakınında bulunan Sarızade konağında bir müddet kalmış ve bu süre içinde birçok kişi kendisine bağlanmıştır. 1216/1801 tarihinde Veled-i Habib Mahallesi'ndeki mescidi camiye çevirerek yanına da bir kütüphane ilave etmiş ve yakında bulunan Abdullah Ağa konağını satın alarak burayı Nakşebendiyye tarikatına bağlı Emîniye Tekkesi'ne dönüştürmüştür. Belli zamanlarda İstanbul'da irşâd faaliyetlerini sürdüren Mehmed Emin Efendi, III. Selim'in tahttan indirilişinden sonra IV. Mustafa'nın emriyle Bursa'ya dönmüş ve 1128/1813 tarihindeki vefatına kadar tarikat hizmetlerini yürütmüştür. Türbesi günümüze ulaşan şeyhin özellikle Nakşi-Mesnevîhânlar'ın yetişmesinde rolü önemlidir. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 221 vd.; Demirağ, Banu, *Manolya Ağacının Kökleri*, İstanbul 2000, s. 26-28.

Hacıym kurban canım önümde ihrâmım kefen

Baş açık yalın ayak canân iline giderim

beytini görünce irtihâl edeceğini anlayıp hemen vasiyetnâmesini hazırlar. Zilhicce'nin ilk Cuma günü dervişleri toplayarak Eşrefî âyini üzere zikre başlar. O esnada kendisine bir hâl zuhur edip ayağa kalkar; dervişlerden bazıları "Efendim rahatsızsanız oturarak zikrediniz" deyince "Ceddim Eşrefzâde geldi, nasıl kıyâm etmeyeyim" der. Biraz sonra ikinci kez ayağa kalkmak ister ve bu defa Abdülkadir Geylânî hazretlerinin geldiğini haber verir. Cezbe içinde zikre devam edilir ve ism-i Celâl okunurken şeyh vefât eder."²¹ Eşrefzâde Tekkesi haziresine defnolunan Necmeddin Efendi'nin uzun boylu, top sakallı, nuranî yüzlü ve mücâhede sahibi bir zât olduğu belirtilmektedir. Narlı şeyhi Fahreddin Efendi'nin vefâtına düştüğü tarih şöyledir:²²

Çıkarıp âhımı semâvâta Fahrî dedi tarih

Cenâb-ı ruh-ı Eşrefzâde'ye 'Adn mekân olsun

6. Habib Efendi (ö. 1218/1803)

Eyüb Efendi Tekkesi şeyhi Avnullah Efendi'nin oğludur. Tasavvufî terbiyesini adı geçen tekkede postnişîn ve aynı zamanda amcası olan Fahreddin Efendi'nin gözetiminde tamamladı. İcâzetinin ardından babasının ölümüyle önce onun yerine Eyüb Efendi Tekkesi'nin dokuzuncu şeyhi olarak meşîhatı üstlenmişse de, bir yıl sonra Eşrefzâde Tekkesi şeyhi Necmeddin Efendi'nin bilâ-veled vefâtı nedeniyle Eşrefîlerin âsitânesi konumundaki bu tekkeye şeyh olmuştur. İrşâd faaliyetlerini sadece kendi tekkesiyle sınırlı tutmayan Habib Efendi'nin bu yönü vefeyâtnâmelerde şöyle dile getirilmektedir: "Sâhib-i vecd ü hâl, âşık-ı Zülcelâl, ehl-i kemâl bir şeyh-i nâdiri'l-emsâl olup gerek kendi dergâhında ve gerekse sâir tekâyâda mevcûdiyeti cümle dervîşâna neşe bahş olmakla aşk u şevkle halâvetli zikirler olurmuş."²³ 1218/1803 tarihinde vefat eden Habib Efendi, Eyüb Efendi Tekkesi'nde babasının kabrinin yakınına defnolunmuştur.²⁴

²¹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 107-108.

²² Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 109a; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 289-290; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 107-108.

²³ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 109.

²⁴ Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 290-291; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 108-109, 139.

7. Mehmed Fahreddin Efendi (ö. 1227/1812)

Gülzâr-ı Sulehâ müellifi Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin oğlu ve Şeyh Habib Efendi'nin de kızından torunu olan Fahreddin Efendi, on yaşında iken babasını kaybetti. Babasının Setbaşı'nda Yakub Efendi Tekkesi şeyhi olması hasebiyle meşihat kendisine tevcih edilince tasavvufî terbiyesini dedesi Habîb Efendi'nin yanında tamamladı. Kısa bir süre Yakub Efendi Tekkesi'nde postnişin olarak irşâd faaliyetinde bulunmuşsa da, dedesi Şeyh Habîb Efendi'nin bilâ-veled vefatı üzerine Eşrefzâde Tekkesi meşihatına getirilmiştir. 1224/1810 senesinde Ruslarla yapılan savaşa dervişleriyle gönüllü olarak katılan Fahreddin Efendi, 14 Zilkâde 1227 (19 Kasım 1812) tarihinde vefat etmiş ve Eyüb Efendi Tekkesi haziresine defnolunmuştur.²⁵ Temennâ Dergâhı şeyhi Abdülazîz Efendi müridlerindedir.²⁶

8. Nâfiz Efendi (ö. 1282/1865)

Mehmed Fahreddin Efendi'nun oğludur. Tasavvufî terbiyesini babasının yanında tamamlayan Nâfiz Efendi, Ahmed Gazzî'nin torunlarından Abdüllatif Efendi'nin kızı Zehra hanımla evlendi. Babasının vefatı üzerine Eşrefzâde Tekkesi meşihatını üstlenmiş ve ayrıca babasından kalan Yakup Efendi Dergâhı meşihatı ile Emirsultan Dergâhı meşihatının dörtte bir hissesini de elinde bulundurmıştır.²⁷

²⁵ Tekkenin bakım ve tamiriyle de uğraşan Fahreddin Efendi ile ilgili şöyle bir olay anlatılmaktadır: Tekkeye gelen su kesilmiş ve dervişler su içemez ve abdest alamaz olmuşlar. Şeyh o civarda bulunan Kadı Hamam suyunu dergâha almak için uzun süre uğraşmış. Ancak bu arada hastalanan şeyh "Ah şu suyun geldiğini bir kere görsem gam yemem" diyerek dua edermiş. Nitekim vefat edeceği gün su tekkeye alınabilmiş ve bu sudan birkaç yudum içtikten sonra vefat etmiş. Bk. Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 293-295; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 109-110, 607; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 113.

²⁶ Hüsâmeddin Dergâhı olarak da bilinen Temennâ Dergâhı'nın altıncı postnişini Şeyh Abdülkâdir Efendi'nin oğludur. Tasavvufî terbiyesini Eşrefzâde Fahreddin Efendi'nin yanında tamamlamış, babasından sonra adı geçen tekke de irşâd faaliyetinde bulunmuştur. Safer 1178/1764'de vefat etmiş ve şeyh olduğu zavîyenin haziresine defnolunmuştur. Kabri Şeyh Hüsâmeddin Bursevî hazretlerinin kabrine yakındır. Bk. Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 121b; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyî*, vr. 361a; *Gazzîzâde, Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 26b.

²⁷ *Yâdigâr-ı Şemsî*'deki (s. 110-1119) kayda göre Nâfiz Efendi, Emir Sultan Dergâhı şeyhi Tahir Efendi tarafından hissesi elinden alınmak üzere mahkemeye verilir ve mesele İstanbul'a intikal eder. İstanbul meşâyihî tarafından tanınan ve sevilen şeyhe uhdesinde Eşrefzâde Tekkesi meşihatı bulunduğundan söz konusu hisseyi Tahir Efendi'ye vermesi uygun bir dille anlatılır ve hatta bu hisse sebebiyle senelik olarak verilen dört yüz kuruş yerine altı yüz kuruş verilmesi teklif edilir. Şeyh ise buna cevaben "Senelik dört yüz, altı yüz kuruş ehemmiyetsiz bir paradır. Fakat bu hisseden vazgeçersem Emir Sultan Efendimizle olan manevî bağımlı koparmış olurum ve onların manevî feyizlerinden

Döneminde tekkenin tamiri için gayret sarfeden Nâzif Efendi, 1251/1836 senesinde tevhidhâne yeniden inşa edilmiş ve bazı bölümler tamirden geçmiştir. 1260/1844 senesinde de Evkâf-ı Hümayûn nâzırı Kânî Bey'in aracılığı ile harem ve selamlık daireleri tamir edilerek yenilenmiştir. 1282/1865 tarihinde vefat eden Şeyh Nâfiz Efendi'nin mezar taşında Nakşî şeyhlerinden Bahaeddin Efendi'nin söylediği şu beyitler yer almaktadır:

*Her gelen gitmektedir bî-iştibâh
Kimseye bâkî değil bu cây-gâh*

*Câm-ı mevdi sunmada sâkî-i dehr
Ger gedâ olsun ger ki pâdişâh*

*Nesl-i pâkîdendi Eşrefzâde'nin
Zühd ü aşk ile geçirdi sâl ü mâh*

*"İrci'î" emri erişti gûşuna
Oldu bâ-şevk âzîm-i kurb-ı İlâh*

*Fevti tarihin dedi nâsa Bahâ
Pîrimiz Nâfiz Efendi göçtü âh*

Fahreddin Efendi'nin vefatından sonra tekkenin meşihâtı İsmail Galib ile Ahmed Ziyâeddin'e dönüşümlü olarak icrâ-yı tarikat etmeleri üzere tevcih olunmuştur.²⁸

9. İsmail Gâlib Efendi (ö. 1284/1867)

Tasavvufî eğitimini Şabâniyye şeyhlerinden Kuşadalı İbrahim Efendi'nin (ö. 1162/1846)²⁹ yanında tamamlayarak hilâfet aldı ve

---

mahrum kalırım" der. Bunun üzerine hayatta kaldığı müddetçe bu hissenin kalmasını rica ederler ve vefatından sonra söz konusu hisse Tahir Efendi'ye verilir.

²⁸ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 110-111; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 113-114.

²⁹ Kuşadalı İbrahim Efendi, Halvetiyye - Şabaniyye - Kuşadaviyye kolunun kurucusudur. Şeyhi Beypazarlı Ali Efendi'dir. Melâmî neşveye sahip bir sufi olan İbrahim Efendi, eser kaleme almamış olmakla birlikte müridlerine yazdığı 100'den fazla mektup Y. Nuri Öztürk tarafından derlenerek yayımlanmıştır. Kendisinden sonra Bosnalı Mehmed Tevfik Efendi irşâd faaliyetlerini sürdürmüştür. Bk. Azamat, Nihat, "Kuşadalı İbrahim Efendi", *DİA*, c. XXVI, s. 468-470.

Bursa'ya gelerek babasının yerine postnişin oldu. Setbaşı'nda yeni bir dergâh inşa eden Hacı Şevki Efendi'nin damadı olan Gâlib Efendi, 1284/1867 tarihinde otuz dokuz yaşında iken vefat etmiş ve Sancaktar Baba türbesi karşısında kayın pederinin medfun bulunduğu mahalle defnolunmuştur.³⁰

10. Ali Sırrî Efendi (ö. 1322/1906)

Ali Sırrî Efendi, 1269/1853 tarihinde Eşrefzâde Tekkesi'nde dünyaya geldi. Soyu baba tarafından Ahmed Gazzî'ye anne tarafından Eşrefzâde-i Rûmî'ye dayanır. Tasavvufî terbiyesi babası Galib Efendi'nin vefatı dolayısıyla yarım kalınca, babasının da şeyhi olan Kuşadalı İbrahim Efendi'ye intisâb etmiş; Kuşadalı'nın vefâtından sonra seyr ü sülûkunu önce İstanbul Kâdirî şeyhlerinden Osman Şems Efendi'nin (ö. 1306/1889)³¹ yanında onun da vefâtı üzerine halifelerinden Aydınoglu Tekkesi' şeyhi İzzî Bedreddin Efendi'nin³² gözetiminde tamamlayarak Şabânî ve Kâdirî icâzeti almıştır. Önceleri İznik Eşrefiyye hankâhı postnişini olan Şeyh Ali Sırrî Efendi, bir taraftan Ahmed Gazzî Dergâhı meşihatini yürütürken, diğer taraftan babasının vefatı üzerine kendisinde kalan yarım hisse ile Eşrefzâde Tekkesi'nde irşâd faaliyetlerini sürdürmüştü; görev yaptığı tekkelerde hem Kâdirî hem de Şabânî âyinlerini icrâ etmiştir. Şeyhine olan bağlılığı ve sevgisi sebebiyle sık sık İstanbul'a giden ve şeyhinin sohbet-

³⁰ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 112.

³¹ Osman Şems Efendi, 1129/1814 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Nakşî şeyhlerinden "Hoca Emin Efendi" diye meşhur olan ve aynı zamanda Kuşadalı İbrahim Efendi'den de icazet alan Şeyh Muhammed Efendi'dir. Tasavvufa dair ilk eğitimini Nakşî tarikatından İsmail Efendi'ye bağlanarak alan Osman Efendi, şeyhinin vefatı ile Kuşadalı İbrahim Efendi'ye intisâb etmiş ve yedi sene sonra icâzet almıştır. Kuşadalı'nın da vefatı üzerine meşâyih-ı Kâdiriyye'den Ünyeli Şeyh Abdurrahman Üveysi'ye bağlanarak tasavvufî eğitimini tamamlamıştır. İnzivâ hâlini seven ve belli başlı bir tekkesi olmayan Osman Şems Efendi, Üsküdar Selimiye'deki evinde 1311/1893 tarihinde vefat etmiş ve Karacaahmet Kabristanı'na defnolunmuştur. Osman Şems Efendi, Kâdiriyye'nin Şemsiyye kolunun kurucusu kabul edilir. Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 171-179.

³² 1259/1843 tarihinde Niğde'de doğan İzzî Bedreddin Efendi, İstanbul'a gelerek tahsilini tamamlamış, memuriyet hayatına atılarak Erzurum, Van, Hakkari vilayetleri Evkâf Muhasebeciliği, Ankara vilâyeti Evkâf Müdürlüğü, Şehremini Meclis İdare Başkitâbeti gibi görevlerde bulunmuştur. 1295/1878 senesinde Osman Şems Efendi'ye intisâb etmiş ve 1308/1886 tarihinde Kâdiriyye/Enveriyye kolundan hilâfet almıştır. Şeyhinin ölümünden sonra Salkımsöğüt'te bulunan dergâhı tamir ederek irşâd faaliyetine başlamış ve pek çok halife yetiştirmiştir. "Vâridât-ı kalbiye mâlik, cezbe-i rahmanî sahibi, âşık ve sâdik bir zât olduğu" kaydedilen İzzî Efendi 1338/1920 yılında vefat etmiş ve Hüdâyî Âsitânesi haziresine defnolunmuştur. Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 190-196.

lerinden istifade etmeye çalışan Ali Efendi, yine bu sebepten İstanbul'da bulunduğu 1322/1906 senesinde tekkedeki âyin sırasında vefât etmiştir.³³ Ayasofya Camii'nde büyük bir kalabalık eşliğinde kılınan cenaze namazının ardından Üsküdar'a getirilmiş ve buradaki meşâyih'in "Biz bu zâtın cenaze namazında bulunamadık, biz de kılmak isteriz" demeleri üzerine ikinci defa kılınan cenaze namazından sonra şeyhi Osman Şems Efendi'nin yanına defn olunmuştur. Uzunca boylu, sarı sakallı, ela gözlü diye tarif edilen Şeyh Ali Sırrı Efendi'nin ta'lik hattında maharetli olduğu ve kaleme aldığı yazıların bazı cami ve tekkelerde bulunduğu kaydedilmektedir. Büyük oğlu Ahmed Bedreddin, Ahmed Gazzî Dergâhı'na müstakil olarak, küçük oğlu Muhammed Şemseddin de Eşrefzâde Tekkesi'ne yarı hisse ile şeyh olmuştur.³⁴

11. Ahmed Ziyâeddin Efendi (ö. 1324/1907)

Şeyh Fahreddin Efendi'nin oğludur. Babasının vefâtından sonra tekkenin meşihatini büyük kardeşi İsmail Galib Efendi ile birlikte yürütmüşlerdir. Özellikle Cuma geceleri dergâha gelerek Eşrefî âyini icrâ ettiği belirtilmektedir. 21 Zilkâde 1324 (6 Ocak 1907) tarihinde vefât eden Ahmed Ziyâeddin Efendi, babasının kabri yanına defn olunmuştur. Son Mısri şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi şeyhi "Kısa boylu, top sakallı, güler yüzlü, halim, selim, mütevazı, latifeyi sever, daima tâc ile gezen, kimseyi incitmeyen zarif bir zât" olarak tarif etmektedir.³⁵

12. Şeyh Fahreddin ve Şeyh Mehmed Şemseddin

Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin vefatından sonra tekkedeki irşâd faaliyetleri, tekkenin yarı hissesine sahip olan Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin oğlu Şeyh Fahreddin ile, diğer yarı hissesini elinde bulun-

³³ Şeyhin vefâtı ile ilgili şu olay anlatılmaktadır: Ali Sırrı Efendi, zikredilen tarihte İstanbul'da iken şeyhi Osman Şems Efendi'nin kabrini ziyaret eder ve beraberindekilere "Bugün şeyhimin yanına uzanacağım geldi, ne güzel mahall-i ferâh-fezâ cennet-âsâdır" demiş. İki gün sonra tekkedeki Cumâ sonrası âyine katılmış ve "Hû" isminin zikri sırasında Sırrı Efendi'ye bir hâl olmuş, birkaç defa şeyhinin huzuruna gidip geldikten sonra "Yâ Hayy" diyerek yere yığılmış. Dervişler cezbe sebebiyle kendinden geçtiğini zannetmişler, ancak âyin bittikten sonra vefât ettiğini görmüşler ve şeyhi alnından öperek "İd-i visâlin mübârek olsun" tebrikinde bulunmuşlar. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 218-219.

³⁴ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 113-114, 217-220; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 197-198.

³⁵ Hasan Taib Efendi, *Hâtıra Yahud Mir'ât-ı Burûsa: Hatıra ya da Bursa'nın Aynası*, (haz. M. Fatih Birgül), Bursa 2007, s. 145; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 114.

duran Ali Sırrî Efendi'nin küçük oğlu Mehmed Şemseddin tarafından tekkeler kapatılıncaya kadar devam ettirilmiştir.³⁶

B. HAMAM TEKKESİ

Hamam Tekkesi adını, I. Murad ve Yıldırım Bâyezid'in vezirlerinden Çandarlı Ali Paşa (ö. 809/1406) tarafından Maksem civarında günümüzde de kendi adıyla anılan mahalde yaptırdığı hamamdan almaktadır. Söz konusu hamam metruk ve harap bir halde iken İbrahim b. Avnullah tarafından binası vakfın nâzırından satın alınarak tamir ettirilmiş ve Kâdirî Tarikâtı'na tekke olmak üzere vakfedilmiştir.³⁷ Tekkenin ilk şeyhi Ahmed Efendi'dir. Öte yandan Ahmed Efendi'nin İsmail Rûmî'nin halifesi olması hasebiyle tekke, "İsmail Rûmî Tekkesi" olarak da anılmıştır.

1. Ahmed Efendi (ö. 1051/1641)

Usturumca'da dünyaya gelen Ahmed Efendi, ilk tahsilinin ardından İstanbul'a gelerek Tophane semtindeki Kâdirî Âsitânesi'nde seccade-nişin olan Şeyh İsmail Rûmî'ye intisap etti. Kısa sürede tasavvufi terbiyesini tamamlayıp icazet aldıktan sonra şeyhi tarafından irşâd amacıyla Bursa'ya gönderildi. Ahmed Efendi, Bursa'nın Ali Paşa mahallesine yerleşerek burada kısmen yıkılmış olan Ali Paşa Hamamı'nı satın alarak tekke hâline getirdi ve Safer 1038 (Ekim 1628) senesinde İznik Eşrefzâde Rûmî Âsitânesi şeyhi Sır Ali Efendi (ö. 1046/1636) ve Bursa kadısı Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin de katıldığı bir törenle tekke resmen açıldı. 1051/1641 tarihinde yakalandığı tâun hastalığı sebebiyle vefat eden Ahmed Efendi, dergâhın mihrap tarafında yer alan hazireye defnedilmiştir.³⁸ Tekkedeki irşâd vazifesini önce oğlu üstlenmiş,³⁹ onun vefatından sonra ise meşîhat makâmı boş kalmıştır. Bunun üzerine Sa'dî şeyhlerinden Şeyh İbrahim Sabri Efendi tekkede bir müddet Sa'dî âyini icrâ etmişse de Şam'a dön-

³⁶ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 114-115.

³⁷ Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisi'nin İlk Devri*, İstanbul 1966, c. I, s. 471-472; Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*, Bursa 2000, s. 128; Mefail Hızlı, Ali Paşa Hamamı'nın bir müddet hem tekke, hem de medrese olarak kullanıldığını kaydetmektedir. Bk. Hızlı, Mefail, *Bursa Medreseleri*, İstanbul 1998, s. 39.

³⁸ Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliyâ*, (haz. M. Hızlı-M. Yurtsever), Bursa 2000, s. 114-115; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 215-216.

³⁹ Bazı kaynaklarda şeyhin vefatından sonra yerine Şeyh İsmail'in (İsmail Rûmî olabilir) oğlunun geçtiği, ancak Şeyh Ahmed Efendi'nin oğlunun, elindeki berat ile İstanbul'a müracaat etmesi üzerine dergâh evlada meşrut olduğundan Ahmed Efendi'nin oğluna tevdi edildiği kaydedilmektedir. Bk. Baldırzâde, *Ravza-i Evliyâ*, s. 115; İsmail Belîğ, *Güldeste*, s. 149; Öcalan, a.g.e., s. 129.

mesi üzerine yerine Rifâiyye meşâyihından Şeyh Hüseyin Efendi (ö. 1155/1742) tarikat faaliyetinde bulunmuştur.⁴⁰

2. Halil Efendi (ö. 1173/1760)

Kayserili olan Şeyh Halil Efendi, Kâdiriyye tarikatından icâzet aldıktan sonra Bursa'ya gelmiş ve Rifâî şeyhi Hüseyin Efendi'nin vefatından sonra boş kalan tekkenin meşihatına tayin edilmiştir. Yüzünde bulunan büyükçe siyah bir lekeden dolayı "Yamalı Şeyh" olarak da tanınan Halil Efendi'nin Pazar geceleri Kâdirî âyini icrâ ettiği kaydedilmektedir. 1173/1760 senesinde vefat etmiş ve Ali Paşa Camii haziresine defnedilmiştir. Vefeyâtnâmelerde hoş sohbet, sözü dinlenir, zârif bir zât olduğu kaydedilmektedir.⁴¹

3. Ali Efendi (ö. 1185/1771)

Doğum yeri Konya'da ilk eğitimini tamamladıktan sonra Bursa'ya gelen Ali Efendi, İsmail Hakkı Tekkesi şeyhi Hikmetizâde Şeyh Mehmed Efendi'nin hizmetinde buldu ve ardından Eşrefzâde Avnullah Efendi'ye intisap ederek hilâfet aldı. Şeyhinin 1155/1742 tarihinde vefatı üzerine önce şeyhinin kardeşi Fahreddin Efendi'nin hizmetine girmiş ancak bazı olaylar sebebiyle araları açılınca Eşrefzâde Dergâh'ında postnişin olan Abdülkadir Necib Efendi'nin sohbetlerine katılmıştır. Hilâfetinin ardından kısa bir süre sonra Hamam Tekkesi şeyhi Halil Efendi'nin vefatı dolayısıyla yerine geçen küçük oğluna vekâleten tekkeye şeyh olmuştur. Dergâhta Eşrefî âyini icrâ eden Şeyh Ali Efendi, Muharrem 1185 (Nisan 1771) tarihinde vefat etmiş ve Ali Paşa Camii haziresinde Halil Efendi'nin yakınına defnolunmuştur. *Yâdigâr-ı Şemsî*'deki kayda göre kabir taşında şu beyitler yer almaktadır:⁴²

Şeyh-i tarîk-i Eşrefî

Etti vatan bu menzili

⁴⁰ Baldırzâde, *Ravza-i Evliyâ*, s. 114-115; İsmail Belîğ, *Güldeste*, s. 148-149; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi'*, s. 179b-180a; Gazzizâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 18b; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 331; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. I, s. 130.

⁴¹ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 118a-b; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi'*, vr. 353a; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 332.

⁴² Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, a.g.e., vr. 124b-125a; Bakırcı Râşid Mehmed, a.g.e., vr. 370a-b; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 332-333.

*İsm-i Hakk'ı zikrederek
Bundan göçüp cümle velî*

*Âsâr-ı zikrullah ile
Yüklendi gitti mahmili*

*Fevtine tarih der Habîb
Buldu bekâyı Şeyh Ali*

4. Ahmed Efendi (ö. 1223/1808)

Tasavvufî terbiyesini Eşrefzâde Dergâhı şeyhi Abdülkadir Necib Efendi'nin yanında tamamlayan Ahmed Efendi, önce Eyüb Efendi Dergâhı şeyhliğine getirildi, ancak babası Ali Efendi'nin vefatı üzerine Hamam Tekkesi'ne şeyh oldu. Önceleri babası gibi Şeyh Halil Efendi'nin oğluna vekâleten şeyh olmuşsa da, Halil Efendi'nin oğlunun süflî şeyhlerle meşgul olması sebebiyle meşihata ehil olmadığı kabul edilerek şeyhlik makâmı, 1209/1794 tarihinde asaleten Ahmed Efendi'ye tevdi edilmiştir. Eşrefî usulü üzerine âyin icrâ eden Şeyh Ahmed Efendi, Şaban 1223 (Eylül 1808) tarihinde vefat etmiş ve Ali Paşa Camii haziresine defnolunmuştur. Raşid Efendi şeyhin vefatı sebebiyle şu tarihi düşmüştür:⁴³

*Geldi hoş tâmmu'l-ıyâr tarih-i Râşid fevtine
Şeyh-i Hamam pak edip yudı vücûdu dünyadan*

5. Mustafa Efendi (ö. 1228/1813)

Kaynaklarda Şeyh Mustafa Efendi hakkında yeterince bilgi yoktur. *Yâdigâr-ı Şemsî*'deki kayda göre babası Şeyh Ahmed Efendi'nin vefatından sonra meşihat makâmına geçen Mustafa Efendi, bu görevi vefat ettiği 27 Safer 1228 (27 Şubat 1813) tarihine kadar altı sene sürdürmüştür. Yerine oğlu Sa'îd Efendi postnişin olmuştur.⁴⁴

6. Sa'îd Efendi (ö. 1287/1870)

Seyr ü sülûkunu Numaniye Dergâhı şeyhi Safiyyüddin Efendi'nin yanında tamamlayan Sa'îd Efendi, elli seneyi aşkın tekkede irşâd faaliyetinde bulunmuştur. Tekkenin geliri az olduğundan Sahafhâne'de kitap satarak elde ettiği gelire hem maişetini temin

⁴³ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 125a; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 333-334.

⁴⁴ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 334.

etmiş, hem de tekkenin harcamalarını gidermeye çalışmıştır. 1287/1870 tarihinde hac ibadetini ifâ etmek için Hicaz'a gitmiş dönüş yolculuğunda vapurda hastalanarak vefat etmiştir. Şeyh Saîd Efendi'nin dâima tâcı ile gezdiği, sözünü kimseden esirgemediği, doğuruyu nerede olursa olsun dile getirdiği ve bu yüzden kendisine "şeyhlerin tüfekçi başısı" dediği kaydedilmektedir.⁴⁵

7. Eşref Efendi (ö. 1292/1875)

Babası Saîd Efendi'nin vefatı üzerine irşâd makâmına geçen Eşref Efendi, yaklaşık altı yıl kadar bu görevi sürdürmüştür. "Zaifü'l-vücûd ve 'alilü'l-mizâç" olduğu belirtilen şeyh, 1292/1875 tarihinde vefat etmiş ve Ali Paşa Camii haziresine defnolunmuştur. Vefatından sonra yerine oğlu Rıza Efendi şeyh olmuştur.⁴⁶

8. Rıza Efendi (ö. 1305/1888)

Tasavvufî eğitimini kimden aldığı kaydedilmeyen Rıza Efendi'nin küçük yaşta hafızlığını tamamladığı ve bazı dinî bilgileri öğrendiği belirtilmektedir. Babası Eşref Efendi'nin vefatından sonra yerine geçip bir müddet tarikat faaliyetinde bulunmuşsa da kargir olan tekkenin depremde harap olması ve onarımı için yeterli gelirin de bulunmaması sebebiyle Hammam tekke kapanmak zorunda kalmıştır. Vaktini daha çok seyahat ederek geçiren Rıza Efendi, kış mevsiminde Aydın civarındaki yolculuğunda Menderes nehrini yüzererek geçmiş, soğuk algınlığı ile birkaç ay hasta yattıktan sonra Şaban 1305 (Nisan 1888) tarihinde genç yaşta vefat etmiş ve Ali Paşa Camii haziresine defnolunmuştur. Mehmed Şemseddin Efendi, Rıza Efendi'yi şöyle tanımlamaktadır: "Sadâsı güzel olmakla dergâhlarda ilahî ve naat okur, kalender-meşreb, fakr u zarurete mütehammil, kimseye hâlini söylemez idi. Bir müddet sahaflık etmişse de ticaret ve sanatı terakî ettiremediğinden terke mecbur olmuştu."⁴⁷

Rıza Efendi'nin ölümünden sonra tekkenin meşihati Eşref ismindeki küçük oğluna geçmiş, ancak Eşref Efendi'nin çocuk yaşta olması sebebiyle şeyhliğe, önce Zeyniler Dergâhı şeyhi Rıza Efendi, ardından da Seyyid Nâsır şeyhi Abdussamed Efendi vekil tayin edilmiştir. Fakat tekkenin harap olması ve vâridâtının az olması nedeniyle usûl-i tarikat icrâ edilememiştir. Eşref Efendi'nin bilâ-veled vefatından sonra ise tekke boş kalmıştır.⁴⁸

⁴⁵ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 334-335.

⁴⁶ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 335.

⁴⁷ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 335.

⁴⁸ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 335-336.

9. Osman Efendi (ö. 1326/1908)

Hacı Şevki Efendi zâviyesi şeyhi İbrahim Efendi'nin küçük oğludur. İlk tahsilini ve hafızlığını tamamlayan Osman Efendi, babasının vefatı üzerine tasavvufî terbiyesini Halvetiyye ve Kâdiriyye meşâyihından Üsküdarlı Osman Şems Efendi'nin halifelerinden İstanbul Aydınolu Dergâhı şeyhi İzzi Bedreddin Efendi'nin yanında ikmal etmiştir. İcâzetinin ardından Hamam Tekkesi'nin boş kalması sebebiyle tekkenin şeyhliği uhdesine tevcih edilmiştir. Tekkenin tevhidhânesinin harap olması nedeniyle Osman Efendi, selamlık daireesindeki odalardan birinde Pazar geceleri Kâdiriyye ve Şabaniyye usûlünü icrâ etmiştir.⁴⁹ 6 Rabîulâhir 1326 (8 Mayıs 1908) vefat etmiş ve Emir Sultan'a giderken Sancaktar Baba adı verilen Nimetullah Efendi türbesinin karşısındaki kabristana defnolunmuştur.⁵⁰

10. Cemâl Efendi (ö. 1329/1911)

Şeyh Osman Efendi'nin vefâtından sonra meşihat makâmına geçen büyük oğlu Cemâl Efendi 14 Şaban 1329 (9 Ağustos 1911) tarihinde yirmi beş yaşında iken vefat etmiş ve babasının kabrinin yakınına defnolunmuştur. Yerine kardeşi Hakkı Efendi postnişin olmuştur. *Yâdigâr-ı Şemsî*'deki kayda göre tekkede Pazar geceleri Kâdirî ve Şabânî âyinleri icrâ olunmakta idi.⁵¹

C. KASAP CÖMERD ZÂVİYESİ

Bursa Alacamescit Mahallesi'nde yer alan ve "Kasaplar Tekkesi" veya "Ahi Şemseddin Zaviyesi" olarak da bilinen Kasap Cömerd Tekkesi'nin kimler tarafından hangi tarihte kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Vefeyâtnâmelerde tekkeye dair bilgiler daha ziyade XVII. yüzyılda postnişin olan Şeyh Ahmed Efendi (ö. 1089/1675) ile başlamaktadır. Ancak *Bursa Şeriyeye Sicilleri*'ndeki bir kayda göre 1053/1643 tarihinde Halil b. Ebû Bekir adlı bir şeyhin tekkede görev yaptığı, hatta mahkemeye başvurarak tekkenin şeyhlerine meşrut olan evinin harap olması sebebiyle vakfın mütevellisi olan kişiden alınan para ile yeni bir ev inşa ettirdiği belirtilmektedir.⁵²

Bugün Makedonya toprakları içinde yer alan Vodina kasabasında dünyaya gelen Ahmed Efendi, ilk tahsilinin ardından İstanbul'a gelerek Bâkîzâde Efendi gibi dönemin önde gelen âlimlerinden

⁴⁹ Hasan Tâib Efendi, Cumartesi ve Pazartesi geceleri tarikat âyininin icrâ edilmesini belirtmektedir. Bk. *Mirât-ı Bursa*, s. 120.

⁵⁰ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 336.

⁵¹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 336.

⁵² *Bursa Şeriyeye Sicilleri*, C 2, 115b; Öcalan, a.g.e., s. 130.

medrese eğitimini ilerleterek mülâzemet rütbesine kadar ulaşmıştır. Müderrislik pâyesini elde ettikten sonra tasavvufa meyletmiş ve İstanbul Tophane semtindeki Kâdirî Âsitânesi şeyhi İsmail Rûmî'nin damadı Şerif Efendi'ye (ö. 1069/1658) intisâb ederek seyr ü sülûkunu tamamlamıştır. Saçlarını uzatması sebebiyle "gîsüdâr/saçlı" lakabıyla tanınan Ahmed Efendi, icâzetinin ardından bir müddet âsitâne'de hizmet ettikten sonra Abdülkadir Geylânî'nin kabrini ziyaret maksadıyla Bağdat'a gitmiş ve dönüşünde aldığı manevi işaretle Bursa'ya gelerek Kasap Cömerd Tekkesi'nde irşâd faaliyetinde bulunmuştur. 20 Cemâziyelevvel 1086 (12 Ağustos 1675) tarihinde vefat etmiş ve Karagüllü adı verilen yere defnolunmuştur. Mükâşefe ve cezbe ehlerinden olduğu zikredilen Şeyh Ahmed Efendi'nin *Kâdirî* mahlasını kullanarak yazdığı şüirlerinden şu örnek zikredilebilir:⁵³

*Lâ-mekânuz rûh-ı kudsîlerdir pervânemiz
Tâirân-ı evc-i lâhûtuz bize me'vâ nedir*

*Âlem-i mânâ deminden nûş edenler bildiler
Bezm-i âlemde dem-â-dem devr eden sahbâ nedir*

*Vâkıf-ı esrâr-ı mânâyım deme ey Kâdirî
Gark-ı bahr-ı vahdet olan bildiler mânâ nedir*

Yâdigâr-ı Şemsî'deki kayda göre Şeyh Ahmed Efendi'nin vefatından sonra tekkede görev yapan şeyhler şunlardır: Mehmed Efendi (ö. 1118/1706), Abdülkadir Efendi, Abdullah Efendi (ö. 1206/1791), Mehmed Esad Efendi, Yakub Efendi, Osman Efendi (1219/1804), Hafız İsmail Efendi, Mehmed Said Efendi (ö. 1220/1805) Abdullah Efendi (ö. 1260/1844).⁵⁴ Kaynaklarda adı geçen şeyhlerden dokuz yıl süreyle meşihat görevini sürdüren Mehmed Efendi dışında diğer şeyhlerin hayatı hakkında yeterli bilgi olmadığından tekkede ne kadar süreyle Kâdirî usûlü üzere tarikat faaliyetinin devam ettiği bilinmemektedir.

Öte yandan Abdullah Efendi'nin vefatından sonra tekkenin meşihatı boş kalınca tarikat faaliyetleri sona ermiş, bir müddet Kasap esnafının toplandığı ve koyunlarını taksim ettikleri yer olarak kullanılmış ve sonrasında belediyenin eline geçmesiyle araba garajı olarak tahsis edilmiştir. Mehmed Şemseddin Efendi bundan dolayı yaşadığı üzüntüyü şu sözlerle dile getirmektedir: "Bu gibi şeylere

⁵³ İsmail Belig, *Güldeste*, s. 149-151; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi*, nr. 89, vr. 212b-213a; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 467-468.

⁵⁴ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 468-469.

sebeb olanların manevî mesuliyete duçar olacakları ve vâkîfın inkisârına uğrayacakları şüphesiz ise de, ne çare ki emsâli gibi bunun da tekke mahallî olduğu unutulacaktır. Yüzlerce sene derûnunda ibâdât u tâât icrâ ve zikr-i Hüdâ ifâ edilsin de şimdi araba ahır olsun. Buna yalnız sahib-i vicdan değil her müslüman tees-süf-hân olur.”⁵⁵

D. SEYYİD USÛL DERGÂHI

Bursa Kuruçeşme semtinde bulunan dergâhın kurucusu olarak kabul edilen Seyyid Usûl, Emir Sultan ve Seyyid Nâsır ile birilikte Buhara’dan Bursa’ya gelen dervişlerdendir. Bursa’da bir zâviye inşâ ederek irşâd faaliyetine başlamış ve 894/1488 tarihinde vefatı ile bu zâviyenin haziresine defnolunmuştur. Zamanla harap olan zâviye Perî Peyker Cafer Çelebi tarafından tamir edilerek medreseye dönüştürülmüştür. Bir müddet medrese olarak kullanılan zâviyenin, *Bursa Şerîyye Sicilleri*’ndeki 1066/1656 tarihli bir kayda göre yeniden aslı hâline çevrildiği anlaşılmaktadır. 1216/1801 tarihinde çıkan büyük bir yangın sonrasında harap olan zâviye, tekrar inşâ edilmiş ve meşihat, Eşrefiyye’den Ahmed Baba Efendi’ye bırakılarak Kâdirî-Eşrefî tarikat usûlü icrâsına başlanmıştır.⁵⁶

1. Ahmed Baba Efendi (ö.1255/1810)

Kaynaklarda hakkında yeterli bilgi bulunmayan Ahmed Baba’nın Eşrefî icâzetini kimden aldığı bilinmemektedir. *Yâdigâr-ı Şemsîye* göre âbid ve sâlihlerden olan şeyh, ihvânına “Ben 1225 senesi Muharrem’in filan günü irtihâl edeceğim” diyerek vefat tarihini haber vermiş ve söylediği gün vefat etmiştir. Narlı şeyhi Fahreddin Efendi vefatına düştüğü tarih şöyledir:

Sarf-ı cevherle ona tarih dedim

Gitti Ahmed Dede cennet-i âşiyâna

Ahmed Baba Efendi’nin vefatından sonra harap olan dergâh, Sa’dî şeyhlerinden Mehmed Emin Zuhurî Efendi (ö. 1260/1844) tarafından yeniden inşâ edilmiş ve bir müddet Sa’dî tarikati âyini icrâ edilmiştir. Mehmed Emin Efendi’nin vefatından sonra yerine geçecek evladı olmadığından dergâhın meşihatı, 7 Zilkâde 1260 (18 Kasım 1844) tarihinde Eşrefî şeyhlerinden İbrahim Efendi’ye bırakılmış ve

⁵⁵ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 469.

⁵⁶ Baldırzâde, *Ravza-i Evliyâ*, s. 172; İsmail Belîğ, *Güldeste*, s. 219; Gazzizâde, *Hulâsatü’l-Vefeyât*, vr. 10b; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 413-414; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, c. IV, s. 295; Öcalan, a.g.e., s. 72-73.

dergâhta Sa'dî usûlü terk edilerek Eşrefî âyininin icrâsına tekrar başlanmıştır.⁵⁷

2. İbrahim Dede (ö. 1272/1855)

Hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız bir diğer şeyh Kavukçuzâde İbrahim Dede'dir. Eşrefzâde Dergâhı şeyhi Nâfiz Efendi'den icâzet aldıktan sonra Seyyid Usûl Dergâhı'nın yanı sıra başta Selâmî Dergâhı olmak üzere bazı tekkelerde zaman zaman vekâleten görev yapmış ve 19 Rebîülâhir 1273 (17 Aralık 1856) tarihinde vefat ederek dergâhın haziresine defnolunmuştur.⁵⁸ Kabir taşı günümüze ulaşmıştır. Mehmed Şemseddin Efendi, hâl ehli, kemâl sahibi, vakur bir zât olarak tanıtılan İbrahim Dede'ye atfedilen şu olayın onun kemâlini göstermesi açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır:

“Nâfiz Efendi hacca gitmek için dervişleri tarafından Bursa'dan uğurlandıktan sonra İbrahim Dede şeyhini takip etmeye devam eder. Şeyhi eninde sonunda ayrılacakları için şimdiden ayrılmalarının daha doğru olacağını söyleyince İbrahim Dede “Azizim, işte gidiyoruz ya” diye cevap verir. Şeyh Efendi, “Derviş İbrahim, fakirde 500 kuruştan başka mangır yok. Senin mevcut nukûdun varsa o başka” der. Dede de “Azizim, fakirde 70 para vardır. Fakat sizin masraflarınıza yetmeyecek olan o 500 kuruşla sizi hacca götüren Allah, bu âcizi de 70 para ile götürür. Ancak maiyyet-i âlilerinizde bulunmam efendime zül olursa, fakiriniz biraz arkadan geleyim” deyince şeyhi ses çıkarmaz. Birlikte Konya'ya giderler. Vüzerâdan bir zat da hacca gidiyormuş. Her ikisini de beraberine alarak büyük bir ikram ve tazimle götürür. Hacdan sonra Bursa'ya vardıklarında şeyhin kesesinde 500 kuruş, İbrahim Dede'nin de 70 paranın mevcut olduğunu görürler.”⁵⁹

3. Mustafa Muhibbullah Efendi (ö. 1293/1876)

Diyarbakır'da dünyaya gelen Muhibbullah Efendi'nin babası Keçecizâde Abdurresûl Efendi'dir. Medrese eğitimini özellikle de hadis sahasındaki ihtisasını memleketinde tamamladıktan sonra tasavvufa meyletmiş ve Kâdirî tarikatına intisap ederek icâzet almıştır. Şeyhinin izni ile İstanbul'a gelen Muhibbullah Efendi, Seyyid Usûl Dergâhı şeyhi İbrahim Dede'nin bilâ-veled vefatı üzerine boş kalan meşihata, dönemin şeyhülislâmı tarafından atanarak Bursa'ya gön-

⁵⁷ İsmail Belig, *Güldeste*, s. 219 (derkenar); Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 413-414.

⁵⁸ İsmail Belig, a.g.e., s. 218 (derkenar); Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 198.

⁵⁹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 415-416.

derilmiştir. Yirmi bir sene dergâhta tarikat ve ilim faaliyetlerinde bulunmuş ve 23 Safer 1293 (20 Mart 1876) yılında irtihal ederek dergâhın hazîresine defnedilmiştir. Bir divançe oluşturacak kadar şiir yazdığı belirtilen Muhibbullah Efendi'nin *Muhib* mahlasıyla yazdığı şiirlerden bir beyit şöyledir:⁶⁰

*Şâh-ı aşk oldum Muhibbâ istemem bir özge hâl
Neyl-i yâr-ı vuslat olmak cümle devletten leziz*

4. Fazlî Efendi (ö. 1301/1884)

Muhibbullah Efendi'nin oğludur. Büyük kardeşi Abdürrahim Efendi, Mûsikâ-yı Hümâyün'da binbaşı iken yakalandığı bir hastalık sebebiyle hava tebdili amacıyla Bursa'ya gelmiş ve 1284/1867 tarihinde vefat ederek dergâhın hazîresine defnedilmiştir. Babası ve büyük kardeşinin vefâtıyla Fazlî Efendi, meşihat makâmına müstakil olarak oturmuş ve 25 Receb 1301 (21 Mayıs 1884) tarihindeki vefâtına kadar tarikat faaliyetlerini sürdürmüştür. Aynı zamanda Düyûn-ı Umûmiyye'de dellalbaşısı olarak da görev yapan Fazlî Efendi elde etmiş olduğu geliri dergâhın giderleri için harcamıştır.⁶¹

5. Abdî Efendi (ö. 1343/1925)

1277/1860 tarihinde Bursa'da dünyaya gelen Abdî (Abdülkâdir) Efendi'nin annesi, Nakşbendî-i Atik Dergâhı şeyhi Hâdî Efendi'nin kızı Zehrâ hanımdır. Küçük yaşta annesini kaybedince üvey anne elinde büyümüş ve ilk tahsilinin ardından askerlik mesleğine yönlendirilmiştir. Babası Fazlî Efendi vefat ettiğinde askerde bulunması hasebiyle dergâhtaki tarikat faaliyetleri, amcası Abdürrahim Efendi'nin oğlu Nâil Efendi tarafından vekâleten yürütülmüştür. Daha sonra Nâil Efendi asâleten meşihata geçmek istemişse de evlâda meşrut olması sebebiyle meşihat Abdî Efendi'ye tevcih edilmiştir. Abdî Efendi tasavvufî eğitimini Hamam Tekkesi şeyhi Ahmed Efendi'nin yanında tamamlayarak icâzet almış ve Pazar geceleri tekkede Kâdirî âyini icrâsına başlamıştır. Dergâhın tamiriyle de ilgilenen Abdî Efendi, 8 Receb 1343 (2 Şubat 1925) tarihinde vefat etmiş ve Ulucami'de kılınan namazın ardından dergâhın hazîresinde cediti Şeyh Muhibbullah Efendi'nin kabrine defnedilmiştir. Abdî Efendi ile aralarında kırk senelik hukuklarının bulunduğunu söyleyen Mehmed Şemseddin Efendi vefâtına şu tarihi düşmüştür:

*Dürr gibi iki gözüm yaşıyla çıktı tarihi
Kıldı Şeyh Abdî Efendi dâr-ı Adn içre makâm*

⁶⁰ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 416-417.

⁶¹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 418.

Abdi Efendi'nin vefatından sonra dergâhın meşihatı, şeyhin damadı ve aynı zamanda Mehmed Şemseddin Efendi'nin kardeşi olan Ali Haydar Efendi'ye 24 Receb 1343 (18 Şubat 1925) tarihinde verilmişse de, altı ay sonra 2 Eylül 1925 tarihinde dergâhların kapatılmasına dair alınan karar üzerine Haydar Efendi'nin dergâhtaki görevi sona erdirilmiştir.⁶² Tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar Kâdirî dergâhı olarak hizmet veren tekke, uzun bir süre harabe hâlinde kalmışsa da Osmangazi Belediyesi tarafından 2008 yılında restore edilerek kültür ve sanat faaliyetlerinin icrâ edildiği bir hizmet alanına dönüştürülmüştür.

E. EYÜB EFENDİ TEKKESİ

Aziz Mahmud Hüdâyi'nin halifelerinden Eyüb Efendi (ö. 1030/1621) tarafından Setbaşı semtinde kurulan tekke, bir asırdan fazla Celvetî dergâhı olarak faaliyet göstermiş, tekkenin altıncı ve son Celvetî postnişini Selâmî Ali Efendi'nin vefatından sonra Şeyh Mehmed Şerefeddin Efendi ile Eşrefî tekkesi olmuştur. 1137/1724 tarihinde Şerefeddin Efendi tarafından tamirden geçirilip genişletilen tekkenin, 2 Rebiulâhir 1280 (16 Eylül 1863) tarihinde çıkan yangında büyük bir bölümü ile tevhidhâne olarak kullanılan mescid tamamen yanmış; 1925 yılında ise tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla bir süre Halk Fırkası'nın merkezi olarak kullanılan tekke binası daha sonra satılmıştır. Günümüze ulaşmayan tekkede Eşrefî faaliyetlerinde bulunan şeyhler şunlardır:

1. Mehmed Şerefeddin Efendi (ö. 1147/1734)

1080/1670 tarihinde İncirli mahallesindeki Eşrefzâde Tekkesi'nde dünyaya geldi. Babası İznik Eşrefî Âsitânesi şeyhi Eşref-i Sâni Efendi'dir. Medrese tahsilini Molla Ahmedzâde Mehmed Efendi ile Niyâzi-i Mısri'nin halifelerinden Ayn-ı Ekber Şeyh Mehmed Efendi'den, tasavvufî eğitimini ise Eşrefzâde Şeyh Lütfullah Efendi ile babasının gözetiminde tamamladı. İcâzet aldıktan sonra Gemlik Küçükkumla'daki Eşrefî zâviyesine 1104/1693 senesinde şeyh olarak atanan ve bir müddet irşâd faaliyetinde bulunan Mehmed Şerefeddin Efendi, Celvetî şeyhi Selâmî Ali Efendi'nin vefatından sonra Eyüb Efendi Tekkesi'nin meşihatını üstlenmiştir.⁶³ Aynı tarihlerde

⁶² Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 418-420; Hasan Tâib Efendi, *Mirât-ı Burusa*, s. 73-74.

⁶³ Süleyman Hâlis, *Vefeyâtnâme*'sinde (vr. 21a), 1082/1671 senesinde doğan ve seyr ü sülûkuna dedesi Lütfullah Efendi ile başlayan Şerefeddin Efendi'nin Eyüb Efendi Tekkesi'ne şeyh olması şöyle nakledilmektedir: Tekkenin meşihat görevini sürdüren Selâmî Ali Efendi'nin vefatından sonra şeyhlik beratı, câmiu't-turuk olması hasebiyle Eşref-i Sâni Efendi'ye verilmek istenir ancak

“şeyhu’l-esnâf” görevine de getirilmiş ve esnafın kalfa ve usta çıkar-
dıkları törenlerdeki âyinleri idare etmiş ve esnafla ilgili kanun ve ni-
zamların titizlikle uygulanmasını yürütmüştür.

İlk hac ziyaretini 1111/1699; ikinci hac ziyaretini annesiyle
birlikte 1122/1710 tarihinde gerçekleştiren Şerefeddin Efendi ikinci
hac yolculuğunda Şam’a uğramış ve Abdülgânî en-Nablusî’ye intisâb
ederek Kâdirîliğin “Gânîlik” kolundan da icâzet almıştır. 1128/1715
yılında Varadin savaşına katılan şeyh, 1145/1732’de ailesi ile birlik-
te üçüncü defa hac için yola çıktığında ihtiyaçlarını tedarik için İst-
anbul’da bulunduğu sırada Sultan I. Mahmud’un daveti üzerine
sarayda verdiği vaazla devlet erkânını etkilemiş ve padişahın teveccühünü kazanmıştır. Deniz yoluyla Mısır’a geldiğinde dönemin valisi
Fâzıl Mehmed Paşa’nın konuğu olmuş, Paşa’nın deniz yoluyla hacca
gittiği takdirde her türlü ihtiyacını karşılayabileceği teklifini kabul
etmeyerek diğer hacılarla birlikte yaya olarak hacını ifa etmiştir.
Hac dönüşü aralarında kardeşi İzzeddin Efendi’nin de bulunduğu
şeyh ve dervişlerden oluşan kalabalık bir cemaat tarafından karşı-
lanmış, dergâha ulaştıklarında kardeşi dua buyurmasını ricâ edince
“Yâ Rabbi! Bundan sonra kalan ömrümü hanedânımızın gülü, tari-
katımızın bülbülü İzzeddin Efendi’ye ihsan eyle” diye dua etmiş ve
duasından on beş gün sonra yakalandığı tâun hastalığı sebebiyle 5
Rebiulâhir 1147 (4 Eylül 1734)⁶⁴ tarihinde vefat ederek dergâhın
hazîresine defnolunmuştur.⁶⁵

Kaynaklarda “âlim ü âmil, cömertliği ve semâhati ile meşhur,
mârifet ve insâfî mevfûr, fukarayı ikram ile mesrur eyleyen, küçük
büyük herkese hürmet gösteren, sâir meşâyıhla ülfet eden” bir
mürşid-i kâmil olarak tanımlanan Şerefeddin Efendi’nin özellikle
İsmail Hakkı Bursevî’ye karşı hususî bir sevgi ve hürmet gösterdiği,
Salı günü dergâhta Perşembe günleri de Ulucami’de vaaz ü nasihatte
bulunduğu belirtilmektedir.⁶⁶ Üç çocuğu olup bunlardan tasavvufî
terbiyesini babasından tamamlayarak icâzet alan Abdüsselam Efendi
1146/1733’da tâundan vefat etmiş, Ulucami’de kılınan cenaze na-

---

Eşref-i Sâni Efendi’nin babası Lütfullah Efendi bunu doğru bulmayarak kabul
etmemesini söyler. Eşref-i Sâni babasının emrine uyararak tekkenin şeyhliğini
kendisi kabul etmese de oğlu Şerefeddin Efendi’ye tevcih eder. Tekkenin
Celvetiyye tarikatına meşrut olması hasebiyle Şerefeddin Efendi, Hüdâyî
Âsitânesi postnişini Abdülhay Efendi’den de Celvetî icâzeti almıştır.

⁶⁴ *Gülzâr-ı Sulehâ* (vr. 101a) ve *Hulâsatü’l-Vefeyât*’ta (vr. 24a) vefat tarihi 8
Rebiulâhir 1146 (18 Eylül 1733) olarak kaydetmiştir.

⁶⁵ Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 231-234; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı
Şemsî*, s. 130-134; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. V, s. 1584.

⁶⁶ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 99b-102b; Bakırcı Râşid
Mehmed, *Zübdetü’l-Vekâyî*, vr. 299b-301b; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı
İrfân*, s. 279.

mazının ardından, hastalığı sebebiyle oğlunun ölümünden haberdar edilmeyen Şerefeddin Efendi'ye hissettirilmeden dergâha defnedilmiştir. Vefeyâtnâmelerdeki kayda göre, aynı gün şeyh diğer iki oğlu Avnullah Efendi ile Fahreddin Efendi'yi huzuruna çağırır ve “Zâviyedeki şeyhlik ve vâizlik görevimi Avnullah Efendi'ye, esnaf şeyhliği görevimi de Fahreddin Efendi'ye verdim” der. Orada bulunanlar “Abdüsselam oğlunuza bir şey buyurmadınız” dediklerinde “O şimdi bir şey istemez, alacağını zaten aldı” şeklinde cevap verir.⁶⁷

Halifelerinden olan Kumlalı Ömer Efendi, Gemlik'in Küçükkuşla isimli köyünde dünyaya geldi ve ilim tahsili amacıyla İstanbul'a gitti. Bir müddet ilim tahsilinin ardından tasavvufa olan meyli sebebiyle Bursa'ya döndü ve Eşrefzâde Şeyh Şerefeddin Efendi'ye intisap etti. İcâzetinin ardından Küçükkuşla'da Şerefeddin Efendi'nin tasarrufunda olan Eşrefiyye'ye meşrût zâviyede vekâleten irşâd faaliyetinde bulunmuştur. 1183/1769'da şeyhinin kabrini ziyaret amacıyla Bursa'ya geldiği, ziyaretinden birkaç gün sonra vefat ettiği ve Hoca Mehmed Karamanî mescidinin hazîresine defnolunduğu belirtilmektedir. Kaynaklarda şeyhin sekseni aşkın yaşına rağmen nafilâ zikir, evrad ve nafilâ ibadetlere titizlikle devam ettiği vurgulanmaktadır.⁶⁸

2. Avnullah Efendi (ö. 1155/1742)

Avnullah Efendi, Eyüp Efendi Tekkesi'nin sekizinci postnişinidir. Tasavvufî eğitimine önce babası Şeyh Şerefeddin Efendi'nin yanında başlamış, babasının vefatı üzerine terbiyesini, *Enîsü'l-Cenân* müellifi Eşrefzâde Dergâhı şeyhi ve aynı zamanda amcası olan İzzeddin Efendi'nin yanında tamamlamıştır. Salı günleri zâviyesinde, Perşembe günleri de Ulucâmi'de vaaz veren Avnullah Efendi'nin son derece cömert, sedâsı ve siması güzel, cezbedâr bir şeyh olduğu kaydedilmektedir. 3 Şevval 1155 (1 Aralık 1742) senesinde otuz beş yaşında iken vefat etmiş ve dergâhın hazîresine defnolunmuştur.⁶⁹ *Avnî* mahlasıyla şiir yazan Avnullah Efendi'nin bir şiiri şöyledir:⁷⁰

⁶⁷ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, a.g.e., vr. 102b-103a; Bakırcı Râşid Mehmed, a.g.e., vr. 301b-302a; Gazzîzâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 24a; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 135.

⁶⁸ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, a.g.e., vr. 124a-b; Bakırcı Râşid Mehmed, a.g.e., vr. 367a-b; Gazzîzâde, a.g.e., vr. 27a-b; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. IV, s. 1316.

⁶⁹ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 111b-113a; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi'*, vr. 317a-318b; Gazzîzâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 25a; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 279-280.

⁷⁰ Kaynaklarda şeyhin ruhanî kuvvetinin yanında bedenî pehlivanlar gibi güçlü ve kuvvetli olduğu, babasını hac dönüşü karşılamak için Konya'ya kadar gittiği, Sultan Alaaddin Türbesi'nde bulunan ağırlığıyla meşhur topuzu

*Derd-i Hakk'a düşmeyen dermâna olmaz âşinâ
Cevrine sabretmeyen ihsâna olmaz âşinâ*

*Dökmeyen Yakub-veş hasret yaşın gözden müdâm
Mısr-ı dilde Yusuf-ı Kenan'a olmaz âşinâ*

*Yar ile vuslat dilersen gir belâ meydanına
Başını top etmeyen çevgâna olmaz âşinâ*

*Avniyâ mir'ât-ı kalbi zikr ile saf etmeyen
Cânib-i Hak'tan gelen Kur'ân'a olmaz âşinâ*

Avnullah Efendi'nin vefatından sonra yerine oğlu Habib Efendi (ö. 1218/1803) geçmiştir. Babasının vefatında küçük olması hasebiyle tekkenin meşihati vekâleten amcası Fahreddin Efendi tarafından yürütülmüştür. Tasavvufî terbiyesini Fahreddin Efendi'nin gözetiminde tamamlayan Habib Efendi, icâzetinin ardından Eyüb Efendi Tekkesi'nin dokuzuncu şeyhi olarak meşihati üstlenmişse de, bir yıl sonra Eşrefzâde Tekkesi şeyhi Necmeddin Efendi'nin bilâ-veled vefâtı nedeniyle Eşrefilerin âsitânesi konumundaki Eşrefzâde Tekkesi'ne şeyh olmuştur.⁷¹

3. Şeyh Fahreddin-i Evvel (ö. 1176/1762)

1127/1715 tarihinde dünyaya gelen Fahreddin Efendi, medrese tahsilini dönemin önde gelen âlimlerinden Mevczâde Abdurrahman Efendi'den Hadis usûlünü Muhaddis Hasan Efendi'den Farsça'yı da Hâdizâde Emin Efendi'den tedris etti. Aynı zamanda hat sanatıyla da ilgilenen Fahreddin Efendi, sülûs, nesh ve ta'lik yazılarında önemli hattatlar arasına girmiştir.⁷² Tasavvufî eğitimini ise Eşrefzâde Tekkesi şeyhi İzzeddin Efendi'nin gözetiminde tamamlayarak icâzet almış ve Eşrefî dervişlerini irşatla görevlendirilmiştir. Büyük kardeşi Avnullah Efendi'nin 1155/1742 tarihindeki vefatı üzerine Avnullah Efendi'nin oğlu Habib Efendi küçük olması sebebiyle ona vekâleten Eyüb Efendi Tekkesi'ne postnişin olmuştur.

---

kaldırarak yedi defa başının üstünde döndürdüğü ve ihtiyar türbedârın bu işe hayretler içinde kaldığı belirtilmektedir. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 136-139.

⁷¹ Habib Efendi ile ilgili bilgi Eşrefzâde Tekkesi postnişinleri kısmında verilmiştir.

⁷² Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin, *Tuhfetü'l-Hattâtîn*, (haz. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal), İstanbul 1928, s. 698-699.

Habib Efendi'nin tasavvufî terbiyesini tamamlayıp tekkenin meşihatını asaleten üstlenince kadar tarikat faaliyetlerini sürdüren Fahreddin Efendi 1161/1748'de Emir Sultan Dergâhı şeyhi İshak Efendi'nin vefatından sonra yerine geçen Reşid Efendi ile müştereken, nisf-ı meşihatla görevine devam etmiştir. Özellikle Cuma günleri Emir Sultan Camii'nde tefsir, hadis dersleri veren ve vaazıyla halkı irşâd eden Fahreddin Efendi, 18 Safer 1176 (8 Eylül 1762) tarihinde yakalandığı tâun hastalığından vefat etmiş ve Eyüb Efendi Tekkesi haziresine defnolunmuştur. Divançe oluşturacak kadar şiir kaleme alan Fahreddin Efendi'nin yazdığı naatlardan biri şöyledir.⁷³

Doğdu ol Sultan-ı kevneyn nura gark oldu cihan

Bastı evc-i lâ-mekâna mahve vardı hânumân

Zulmet-âbâd-ı 'ademden çıkmaz idi kâinat

Ger vücudun olmasaydı ey şefî-i ins ü cân

Sad-hezâr tasliye rûh-ı şerîfine senin

Fahrî-i bî-çâreden ey mefhar-ı her dû-cihân

4. Celâleddin Efendi (ö. 1224/1809)

Şeyh Fahreddin-i Evvel ve Habib Efendi'nin vefatlarının ardından tekkenin boşalan meşihat makâmı, Hamam Tekke postnişini Ahmed Efendi'ye tevcih edilmiştir. Haddizâtında üç oğlu bulunan Fahreddin Efendi'nin çocuklarından ilki Şehâbeddin Efendi daha önce vefat etmiş, ikincisi *Gülzâr-ı Sülehâ* müellifi Ahmed Ziyâeddin Yakub Efendi Dergâhı'na tayin edilmiş, üçüncü oğlu Celâleddin Efendi ise bilâ-veled vefat eden amcası Habib Efendi'nin yerine Eşrefzâde Tekkesi'ne şeyh olması gerekirken "Bu makâm benim harım değildir" diyerek meşihatı, Habib Efendi'nin torunu Mehmed Fahreddin Efendi'ye bırakmış, kendisi de Hamam Tekke şeyhi Ahmed Efendi'yi ikna ederek Eyüb Efendi Tekkesi'ne şeyh olmuştur. Şeyh Abdülkadir Necib Efendi'nin halifelerinden olan Celâleddin Efendi'nin daha ziyade tekkesinde uzlet hayatını tercih ettiği, âbid, zâhid, melek-sûret bir zât olduğu kaydedilmiştir.⁷⁴ 27 Muharrem

⁷³ Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 119b-120b; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi'*, vr. 358b-359b; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 281-282; Gazzizâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 26b; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 139-141; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 505.

⁷⁴ Üftadezâde Şeyh Mustafa Efendi'nin kızıyla evli olan Celâleddin Efendi'nin uzlet hayatına örnek olarak şöyle bir olay anlatılır: Celâleddin Efendi'nin kızı evleneceği zaman babasının huzuruna götürürler. Karşısında genç, süslü bir

1224 (14 Mart 1809) tarihinde vefat etmiş ve tekkenin haziresine defnolunmuştur.⁷⁵

5. Şemseddin Efendi (ö. 1261/1845)

Celâleddin Efendi'nin oğludur. Tasavvufî terbiyesini babasının yanında tamamlamış ve vefatından sonra yerine geçmiştir. Tekkede tarikat faaliyetlerinin yanı sıra Şeriyye Mahkemesi'nde de görevli olan Şemseddin Efendi'nin lâubali meşrep, hazır cevap, hoş sohbet, şakayı seven bir zât olduğu belirtilmektedir.⁷⁶ Mehmed Şemseddin Efendi'ye göre mükemmel bir şekilde kaleme alınmış bir *Divân*'ı olsa da eser çocukları tarafından korunmadığından kaybolmuştur. 5 Receb 1261 (10 Temmuz 1845) tarihinde vefat eden Şemseddin Efendi'den sonra meşihat makâmına oğlu Ziyâeddin Efendi geçmiştir.⁷⁷

3 Safer 1261 (11 Şubat 1845) yılında doğan Ziyâeddin Efendi beş aylıkken babasını kaybetti. İlk tahsilinin ardından hem tahsilini ilerletmeye, hem de tasavvufî eğitimini tamamlamaya çalıştığı dönemde 2 Rebiulâhir 1280 (16 Eylül 1863) tarihinde Setbaşın'da bir simitçi fırınında çıkan yangının dergâha sıçramasıyla tekke ve müştemilatını kaybetti. Bunun üzerine memuriyet hayatına atılan Ziyaeddin Efendi, Simav ve nahiyelerine bazı görevlerde bulunmuş, Reji Mahkemeleri müdürlüğü ve dava vekaleti görevinde iken 1318/1900'de Simav'da vefat etmiştir. Ziyâeddin Efendi hayatta iken Rifâi şeyhlerinden Köstendilli Mehmed Efendi boş kalan arsaya yeni bir dergâh inşa etmek istediğini bildirmişse de Ziyâeddin Efendi dergâhı kendisinin yapacağını söyleyerek kabul etmemiş; fakat kendisi de dergâhı inşa edemeyince arsa onun vefatıyla boş kalmıştır. Dergâhın arsası Ziyâeddin Efendi'nin vefatından sonra oğlu Şemseddin Efendi'ye tevcih edilmiş, Şemseddin Efendi de birkaç hücre ve bir tevhidhâne inşa ederek Çarşamba geceleri Eşrefî âyini icrâsına başlamıştır. I. Dünya savaşına katılan Şemseddin Efendi savaş sırasında yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak vefat etmiş, çocuğu olmadığından tekkenin meşihatı, Ulucami İmamı Hacı İsmail'in küçük oğlu Hafız Emin Efendi'ye verilmiş, Emin Efendi bir müddet irşâd faaliyetlerinde bulunmuşsa da tekkelerin kapatılmasıyla dergâh binası Halk

---

kız görünce hanımına “Böyle zinetli, süslü genç kadınları benim karşıma nasıl çıkarıyorsun, Allah'tan korkmaz mısın?” diye kızmış. “Aman Efendim bu sizin kerimeniz, çiğerpâreniz” denince “Yâ öyle mi?” diyerek memnun olarak dua etmiş. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 142.

⁷⁵ Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 292-293; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 141-142. *Hulâsatü'l-Vefeyât*'ta (vr. 31a) şeyhin vefat tarihi 1223/1808 olarak verilmiştir.

⁷⁶ Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 295-296.

⁷⁷ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 143.

Fırkası'nın merkezi olarak kullanıldıktan sonra 1935 yılında satılmıştır.⁷⁸

F. NUMANİYE DERGÂHI

Kâdiri-Eşrefî dervîşânından Hekimoğlu Ali Paşa tarafından Bursa Çatalfırın semtindeki bir hangâhın 1689-1758 tarihinde yeniden inşası ile teşekkül etmiş olan Numâniye Dergâhı, ismini ilk postnişini Şeyh Numan Efendi'den almaktadır.

1. Numan Efendi (ö. 1180/1766)

Kürt beldelerinin birinde dünyaya geldiği belirtilen Numan Efendi'nin tasavvufî terbiyesini Üveysî yolla tamamladığı kaydedilmektedir. İrşâd için izin aldıktan sonra Bursa'ya gelerek bir müddet Ahmed Paşa-ı Fenârî zaviyesinde ikamet etmiştir. Hekimoğlu Ali Paşa'nın kendisine beyat etmesinden sonra Çatalfırın'da yaptırdığı dergâha yerleşen şeyh, 1180/1766 tarihinde davet üzerine bulunduğu İstanbul'da hastalanması sebebiyle Bursa'ya dönmüş ve dönüşünden birkaç gün sonra vefat etmiştir. Dergâhın haziresine defnedilen Numan Efendi'nin cezbe ehli, kınayanların kınamasından korkmayan, iyiliği emredip kötülükten sakındırmada gayretli bir zât olduğu ve bu sebeple döneminde Bursa'daki birçok meyhaneyi kapattırıldığı ifade edilmektedir.⁷⁹

2. Mehmed Eşref Efendi (ö. 1201/1786)

Şeyh Numan Efendi'nin vefatından sonra dergâhın meşihatına, *Enîsü'l-Cenân* müellifi İzzeddin Efendi tarafından Eşref Efendi tayin edilmiştir. Eşref Efendi, anne tarafından dedesi olan İzzeddin Efendi'nin yanında seyr ü sülûkunu tamamlamış ve yirmi bir yıl gibi uzun bir süre dergâhta irşâd hizmetini sürdürdükten sonra 1201/1786 yılında vefat etmiş ve Numan Efendi'nin kabrinin yakınına defnolunmuştur.⁸⁰

3. Mehmed Arif Efendi (ö. 1217/1802)

Babası Eşref Efendi'nin vefatından sonra meşihat makâmına oturan Arif Efendi'nin tasavvufî terbiyesinin yanı sıra zahiri ilimleri tahsil ettiği ve talik hattında icâzetli olup birçok eser vücuda getirdiği kaydedilmektedir. Arif Efendi, 16 Şaban 1216 (22 Aralık 1801) tari-

⁷⁸ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 144.

⁷⁹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 571-572.

⁸⁰ Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 286-287; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 572.

hindeki yangında dergâhın yanması üzerine bir müddet Eşrefzâde Âsitânesi'nde ikâmet etmiş ve sonrasında İstanbul'a giderek Eşrefzâde Fahreddin Efendi'nin Zeyrek'teki konağında misafir olarak kalmıştır. Bu süre zarfında Hoca Neşet Efendi vasıtasıyla Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya müracaat ederek dergâhın yeniden inşâ edilmesi hususunda teşebbüste bulunmuş ve inşâ konusunda gerekli izin ve desteği aldıktan sonra Bursa'ya dönmüş, fakat dönüşünden kısa bir süre sonra 25 Şaban 1217 (21 Aralık 1802) yılında vefat etmiştir. Kabri dergâhın haziresinde bulunan şeyhin vefâtına şu beyit tarih düşülmüştür:⁸¹

Harf-i cevherdâr ile tarih-i fevtin söyledim

Oldı Şeyh Arif Efendi azîm-i dâr-ı naîm

4. Safiyyüddin Efendi (ö. 1290/1874)

1197/1782 tarihinde Bursa'da dünyaya gelen Safiyyüddin Efendi, dönemin önde gelen âlimlerinden zahiri ilimleri tamamladıktan sonra tasavvufî terbiyesini babası Şeyh Arif Efendi ile kayınpederi Eşrefî şeyhi Râşid Efendi'den aldı. Babasının vefatında yirmi yaşında olması hasebiyle dergâhın postnişinliğini bir müddet vekâleten kayınpederi üstlenmiştir. Kayınpederinin vefatından sonra ise Safiyyüddin Efendi, bir taraftan asaleten kendi tekkesi olan Numâniye Dergâhı'nın şeyhliğini yürütürken, diğer taraftan Eşrefiyye'nin İznik'teki merkez âsitânenin şeyhi Hüseyin Hamdi Efendi'nin bilâ-veled ahirete irtihali üzerine halifeleri vasıtasıyla âsitânenin şeyhliğini vekâleten üstlenmiştir. Öte yandan Bursa Meclis-i Meşâyih reisliği görevine de getirilen Safiyyüddin Efendi'nin hem idarecilerin hem de halkın nezdinde hüsn-i kabul gördüğü kaydedilmektedir. Şeyhliği döneminde dergâh birkaç defa onarılmış ve özellikle Müsellem Hacı Ahmed Ağa tarafından 1251/1835 yılında neredeyse yeniden inşa edilmişçesine tamir edilmiştir.⁸² 25 Zilkade 1290 (14 Ocak 1874) tarihinde 93 yaşında vefat eden Safiyyüddin Efendi, Numaniye Dergâhı'nın haziresine defnedilmiştir.⁸³

Safiyyüddin Efendi'nin vefatından sonra yerine iki oğlu Şeyh İzzeddin Efendi ile Şeyh Necmeddin Efendi geçerek bir süre

⁸¹ Mehmed Fahreddin, a.g.e., s. 287-289; Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 572-573.

⁸² Dergâhın tamirinin daha sonraki yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Nitekim tekkelerin tamamının tamirden geçirildiği 1260/1844 yılında dönemin Evkaf Nazırı Kanî Bey'in delaletiyle selamlık dairesi yenilenmiş, 1271/1854'deki deprem sonrası harap olan kısımları tamir edilmiş ve bu süre zarfında ihtiyaca binaen Hekimoğlu Ali Paşa mütevellisi aracılığıyla tamir işleri yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsi*, s. 576.

⁸³ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 574-578.

münâvebeten görev yapmışlarsa da Necmeddin Efendi'nin 25 Cemâziyelevvel 1304'te (19 Şubat 1887) vefatı ve İzzeddin Efendi'nin de seksen yaşını geçmiş olması hasebiyle meşihatın yarı hissesi kardeşinin oğlu Neşet Efendi'ye, diğer yarısı da kendi oğlu Arif Efendi'ye tevcih edilmiştir. Ancak aralarında çıkan anlaşmazlık üzerine mesele, İstanbul'a nakledilmiş ve dönemin Şeyhülislam'ı Uryânizâde'nin hakemliğiyle çözülmüştür.⁸⁴

5. Ârif Efendi (ö. 1314/1897)

İzzeddin Efendi'nin vefatından sonra Vilâyet mektubu kâtiplik görevinden ayrılarak babasının yerine dergâha postnişin olan Ârif Efendi, yedi yıl irşâd hizmetini sürdürmüştü ve bu süre zarfından birçok mürid yetiştirmiştir. Ayrıca dergâhın tamiriyle de ilgilenen şeyh, 21 Ramazan 1314 (23 Şubat 1897) tarihinde vefat etmiş ve Ulucamide kılınan cenaze namazının ardından dergâhın hazîresine defnolunmuştur. Hastalığı süresince dergâha vekâlet eden Mehmed Şemseddin Efendi şeyhi “derviş-nihân, mükrim, mültefit, mütevazı, halim, kalb-i selim” bir zât olarak tarif etmektedir.⁸⁵

6. Mehmed Safiyyüddin Efendi

1296/1879 tarihinde Bursa'da dünyaya gelen Safiyyüddin Efendi, ilk tahsilini Bursa Mekteb-i İdâdî-i Mülkîsi'nde tamamlamıştır. Babasının vefatından sonra tahsil hayatını bırakmayarak tekkenin meşihatını vekâleten Hacı Baba'ya tevdi etmiştir. Ancak Hacı Baba'nın 1324/1906'daki vefat üzerine bilfiil meşihat makâmına geçmesi gerekmiş ve tarikat icâzetini 29 Cemâziyelevvel 1324 (21 Temmuz 1906) tarihinde amcazadesi Neşet Efendi'den almış ve tekeler kapatılincaya kadar bu görevine devam etmiştir.

Neşet Efendi ise, babası Necmeddin Efendi'nin vefatından sonra dergâhın yarı hissesine sahip olmakla birlikte, daha ziyade zahiri ilmeleri tahsile yönelmiş ve öğreniminin ardından Duyûn-ı Umûmiye'de mancınık ve imâlât kitabeti görevlerini üstlenerek emekli oluncaya kadar bu vazifesini sürdürmüştür. 19 Receb 1336 (30 Nisan 1918) vefat eden Neşet Efendi, dergâhın hazîresine defnolunmuştur. Mehmed Şemseddin Efendi'nin vefatı üzerine düştüğü tarih şöyledir:⁸⁶

Şemsî-i Mısri didi fevtini bir tarih-i tam

Eyledi Neşet Efendi dâr-ı 'adni cây-gâh

⁸⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 579-580.

⁸⁵ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 581.

⁸⁶ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 582-583.

Numaniye Dergâhı Bursa'da günümüze ulaşabilen nadir tekkelere aittir. Dergâhın restorasyon ve tamir çalışmaları aynı aileden gelen Mehmed Safiyyüddin Erhan Beyefendi tarafından titizlikle sürdürülmektedir.

G. HİNDİLER KALENDERHÂNESİ

Kaynaklarda Bursa'nın fethinden önce Bursa'ya yerleşen Baba Şemseddin veya Mehmed Şemseddin el-Hindî adlı bir derviş tarafından Pınarbaşı semtinde kurulduğu rivayet edilen Hindiler Kalenderhânesi'nin kurulduğu tarih tam olarak belli değildir. Daha ziyade bekâr şeyhlerin görev yapması sebebiyle zâviyenin meşihatı evlada intikal etmeyerek farklı kişiler tarafından yürütülmüştür. Kalenderhânenin postnişinlerinden Hind asıllı Abdurrahman b. Abdullah'tan sonra şeyhlik makâmı, Abdülkâdir Efendi ile Kâdirî meşâyihine tevcih edilmiştir. Ancak Abdülkâdir Efendi'nin İstanbul'da ikamet etmesi sebebiyle meşihat Hacı Mehmed el-Hindî adlı bir zâta vekâleten verilmiş; Hacı Mehmed Efendi'nin 1316/1898 tarihinde vefatı üzerine postnişinlik, Sa'diyye şeyhi Râmiz Efendi'ye yine vekâleten tevdi edilmiş fakat bu zâtın Kâdirî usulünü terk ederek Sa'dî zikri âyini icrasıyla yetinmesi nedeniyle Abdülkâdir Efendi'nin şikâyeti sonucu kalenderhânedeki meşihat görevinden azledilmiştir. Ardından şeyhlik görevine Hint asıllı Mehmed Nuri isimli birisi getirilmiş fakat bu zâtın da ahlâka aykırı bazı hareketleri sebebiyle Meclis-i Meşâyih'a müracaat edilerek azli istenmiş ve Bursa'da ikâmeti mümkün olmayan Abdülkadir Efendi'den zâviyenin meşihatı alınarak dönemin Kâdirî şeyhlerinden Abdullah el-Hindî'ye verilmiştir.

Abdullah Efendi (ö. 1349/1930)

1265/1848 yılında Lahor'da dünyaya geldi. Babası Nakşbendî muhibbanından Çemendar Hasan Efendi'dir. On yaşında iken önce babasını ardından annesini kaybedince babasının şeyhinin terbiyesine dâhil olmuştur. 1292/1876 Rus muharebesine katılan Hintli askerlerle birlikte İstanbul'a gelen Abdullah Efendi, sulh sonrasında hac niyetiyle Hicaz'a gitmiş ve burada iki yıl mücâvir hayatı yaşamıştır. Zaman zaman Medine'de Nakşbendiye şeyhlerinden Muzaffer Efendi'nin zâviyesinde kalan Abdullah Efendi, tekrar seyahate çıkarak Mısır, Bağdat, Trablusgarp, Fas üzerinden Sahrâ-ı Kebir'de Hamra bölgesi olarak bilinen yerde iki yıl kalmış ve burada Şeyh Ma'alyakîn diye tanınan bir Kâdirî şeyhine intisap etmiştir. Ardından önce Şam'a sonrasında da Hama'ya giderek 12 Cemâziyelevvel 1314 (19 Ekim 1896) tarihinde Abdülkâdir Geylânî'nin neslinden Kâdirî şeyhi Abdülcebbar b. Şeyh Mehmed Mükrim Efendi'ye tecdid-i beyat etmiş ve onun gözetiminde seyr ü sülûkünü tamamlamaya çalışmış-

tır. 8 Rebiulâhir 1319 (25 Temmuz 1901) senesinde İstanbul'a gelen Abdullah Efendi, 26 Rebiulâhir 1328 (7 Mayıs 1910) tarihli beratla Bursa Hindiler Kalenderhânesi'ne şeyh tayin edilince icâzetnâmesi mürşidi tarafından postayla gönderilmiştir. Zâviyenin inşasına ve genişletilmesine önem veren Abdullah Efendi, tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar şeyhlik görevini sürdürmüş, ömrünün son demlerinde görme gücünü yitirmesi üzerine tedavi amacıyla gittiği İstanbul'da 10 Safer 1349 (7 Temmuz 1930) tarihinde vefat ederek Merkez Efendi Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁷

H. KARABAŞ-I VELÎ DERGÂHI

Karabaş Tecvidi müellifi Şeyh Yakub Çelebi (ö. 957/1550) tarafından Başçı İbrahim Mahallesi'nde kurulmuştur. Altıncı postnişin Şeyh Abdullah Efendi tarafından dergâh, 1238/1822 tarihinde bazı odalar eklenerek ciddi bir onarımdan geçirilmiştir. Abdullah Efendi'nin Receb 1244 (Ocak 1829) yılındaki vefatından sonra yerine geçen Süleyman Vehbî Efendi ile meşihatın Kâdirî-Eşrefî şeyhlerin uhdesine tevdi edildiği görülmektedir.

1. Süleyman Vehbi Efendi (ö. 1259/1843)

Ahıska'da doğan Vehbi Efendi, ilim tahsili için İstanbul'a gelmiş ve bu dönem zarfında Hattat Şevkî Efendi'den sülûs ve nesih yazılarından icâzet almıştır. Tasavvufî eğitimini hangi şeyhin yanında tamamladığına dair bilgi yoktur. Bursa Karabaş-ı Velî Dergâhı meşihatı boş kalınca buraya tayin olunmuş ve Eşrefî usulü üzere tarikat faaliyetlerine başlamıştır. Mürşidliğinin yanı sıra hat talimi ile birçok öğrenci yetiştirmiş, 1257/1841 tarihinde yazdığı Kurân'ı Kerim'i dönemin padişahı Sultan Abdülmecid'e hediyesi soncunda taltif edilmiştir. 19 Zilkâde 1259 (11 Aralık 1843) yılında vefat eden Süleyman Vehbi Efendi tekkenin hazîresine defnolunmuştur. Şeyhu's-şuarâ Zâik Efendi'nin vefatına söylediği tarih şöyledir:⁸⁸

Mâsivâdan dirîğ bu tarih

Şeyh Süleyman Vehbî geçti hayf

2. Emin Efendi (ö. 1295/1878)

Bursa'da dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta babasını kaybedince Süleyman Vehbî Efendi tarafından manevî evladı olarak kabul edilmiş ve onun gözetiminde eğitimini tamamlamıştır. Süleyman Efen-

⁸⁷ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 593-594; Hasan Tâib Efendi, *Mirât-ı Bursa*, s. 118.

⁸⁸ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 456-457.

di'nin vefatından sonra makâmına tayin olunan Emin Efendi'nin özellikle Çarşamba geceleri Eşrefî âyini icrâ ettiğini Mehmed Şemseddin Efendi şöyle dile getirmektedir: “Fakir pek çocuk iken pederim merhumla leyle-i mahsusası olan Çarşamba geceleri gider meclis-i zikrinde hazır bulunur idik. Vasatü'l-kâme ve'l-lihye, beşûşu'l-vech olup daima tâc-ı Eşrefî zîver-i ser iftiharları idi.” Otuz beş sene meşihat makâmında kalan Emin Efendi, 8 Cemâziyelevvel 1295 (10 Mayıs 1878) tarihinde vefat etmiş ve yerine büyük oğlu Tevfik Efendi geçmiştir. Dergâhın hazîresinde bulunan mezar taşında şu tarih yazılıdır:⁸⁹

*Göçüp cihandan el-Hâc Emin Efendi dirîğ
Gam-ı firâk ile evlad u ehli oldu hazin*

*Mekîn olup Karabaş-ı Veli makâmında
Müdâm-ı zikr-i Hüdâ idi kârı nice sinîn*

*Bir iki mâh kadar ihtiyar-ı gurbet ile
Gelip Bursa'ya derhal oldu hâke defin*

*İffet ü salâh sabr mehâmid-i ahlâk
Kemâl-i hüsn-i hat etmişti zâtını tezyin*

*Ola şeyh-i himem ü feyz gavs-ı Geylânî
Vusûl-i cennet ü didâr için o zâta mu'în*

*Yete icabet-i Hâdî duâ-yı tarihine
Emin Efendi'ye Hak rahmet eylesin âmîn*

3. Tevfik Efendi (ö. 1333/1915)

Tasavvufî terbiyesini babası Şeyh Emin Efendi'nin yanında tamamlamıştır. Küçüklüğünden beri kuşlara olan merakı sebebiyle “Kuşbâz Şeyhi” olarak da anılan Tevfik Efendi, Bursa Vergi Kalemî'ndeki görevi sebebiyle dervişânla pek alakadar olamadığından dergâh kapanma noktasına gelmiştir. Emekli olduktan sonra Balıkesir'de Ulucami imamı ve aynı zamanda damadı olan Mazhar Efendi'nin yanına gitmiş, yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak 29

⁸⁹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 458.

Şaban 1333 (12 Temmuz 1915) tarihinde vefat etmiştir. Seyr ü sülûkunu Mısri şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi'nin yanında tamamlayan büyük oğlu Emin Efendi'nin Çanakkale'de şehit olması sebebiyle meşihat küçük oğlu Şükrü Efendi'ye tevcih edilmek istenmişse de, ehil olmaması nedeniyle şeyhlik makâmı asaleten 24 Zilkâde 1333 (3 Ekim 1915) senesinde Erzurumlu Mustafa Efendi isimli bir zâta verilmiştir.⁹⁰

4. Mustafa Nazif Efendi (ö. 1351/1932)

1300/1882 tarihinde Erzurum'da doğan Mustafa Efendi, Vanlızâde Hüseyin Efendi'nin oğlu Abdürreşid Efendi'nin oğludur. "Gümrük Emîni" olarak tanınan Hafız Ahmed Fuâd Efendi'den ilk tahsilini ve hafızlığı tamamladı ve on dört yaşında eğitimini ilerletmek için İstanbul'a geldi. Çarşambalı Ahmed Efendi'nin yanında medrese tahsilini ikmâl ettikten sonra Musullu Şeyh Hafız Osman Efendi'den kıraat ve musîkî öğrendi. Öğrenimini tamamladıktan sonra Mısır'a giderek bir müddet kaldı, sonra Bursa Yenişehir'e gelerek Orhan Camii'ne imam oldu. Yenişehir'de iken evlenen Mustafa Efendi, ailesi ile geçinemeyince Bursa'ya gelerek Baba Efendi Dergâhı'nda imamlık yapmaya başladı. Karabaş-ı Veli Dergâhı şeyhi Tevfik Efendi'nin vefatının ardından oğlu Şükrü Efendi'nin de yeterli olmaması üzerine Mısri Dergâhı şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi tarafından hafızlığı ve sesinin güzel olması dikkate alınarak söz konusu dergâha önce vekâleten ardından da asaleten tayin olmuştur.

Mustafa Nazif Efendi'nin dönemin meşhur Nakşî meşâyihından Kelamî Dergâhı şeyhi Esad Erbili Efendi'nin Bursa'yı ziyareti esnasında ona intisabı üzerine şeyhin müntesipleri tarafından dergah tamir edilmiş, ancak bu husus kendi ihvânının güvenmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine dergâha pek devam etmeyen Mustafa Efendi, Ramazan ayı dolayısıyla İstanbul'a gittiği sırada, ailesini terk ederek burada bir paşanın kızıyla evlenmiş ve kayınpederinin aracılığıyla Bursa Reji İdaresi kâtipliğine tayin olunmuştur. 1932 yılında eşinin ameliyatı için gittiği İstanbul'da rahatsızlanmış ve 11 Temmuz 1932 Pazartesi günü vefat etmiştir.

Tekkelerin kapatılmasından sonra Karabaş-ı Veli Dergâhı, bir müddet Halkevi'ne bağlı İdman Yurdu olarak kullanılmış, dergâha ait olan evlerden bir kısmı Vakıflar Müdürlüğü tarafından kiraya verilmiş, bir kısmı da Müdürlüğün kendi memurları tarafından lojman olarak kullanılmıştır.⁹¹ 2008 yılında Osmangazi Belediyesi'nin teşeb-

⁹⁰ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 459.

⁹¹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 459-460.

büsüyle onarılan dergâh “Karabaş-ı Velî Dergâhı Kültür Merkezi” adı altında kültür ve sanat merkezi olarak yeniden faaliyete geçirilmiştir.

İ. KARAKADİ DERĞÂHI

Yemen’in Karakad köyünde dünyaya gelen Mehmed Hüseyin Çelebi (ö. 888/1483) tarafından Tuz Pazarı civarında kurulmuştur. Fatih döneminde Anadolu’ya gelen Hüseyin Çelebi, İstanbul’un muhtelif yerlerinde birden fazla mescit inşa etmiş ve ömrünün son demlerinde Bursa’ya gelerek yaptırdığı dergâhta⁹² Kâdirî usulü üzere irşâd faaliyetinde bulunmuştur. 888/1483 yılında vefat ederek tekkenin hazîresine defnolunmuştur. Kuruluş itibariyle bir Kâdirî tekkesi olan Karakadi Dergâhı, Hüseyin Çelebi’nin vefatından sonra uzun bir müddet boş kalmış ve sonrasında Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1060/1650) ile meşihat makâmı Halvetî ricâline geçmiştir. Dergâhın üçüncü Halvetî şeyhi Mehmed Efendi’nin 1091/1680 tarihinde vefatından sonra tekkenin Abdullah Efendi ile tekrar Kâdirî şeyhlerinin uhdesine geçtiği görülmektedir.

Abdullah Efendi, Eyüb Efendi Tekkesi postnişini Şeyh Şerefeddin Efendi’nin halifelerindendir. Meşihat makâmına oturduktan sonra 1175/1761 tarihindeki vefatına kadar kırk yıl irşâd faaliyetinde bulunmuştur. Tekkesinden pek çıkmaması sebebiyle “Münzevî” lakabıyla anılan Abdullah Efendi’nin⁹³ vefatından sonra yerine oğlu Hüseyin Efendi geçmiştir.

Babasının gözetiminde seyr ü sülûkunu tamamlayan Şeyh Hüseyin, babası gibi uzleti tercih ederek yaklaşık otuz beş yıl hizmet etmiştir. 1209/1794 yılındaki vefatından sonra posta oğlu Mehmed Ali Efendi oturmuştur.

Tarikat faaliyetinin yanı sıra tekkenin tamiri için uğraşan ve bazı vakıfların ilavesine muvaffak olan Mehmed Ali Efendi on iki yıl süren irşâd hizmetinin ardından 1221/1806 tarihinde vefat etmiş ve dergâhın hazîresine defnolunmuştur. Mehmed Ali Efendi’nin bilâveled vefatı sebebiyle meşihat makâmı Celvetî şeyhlerinden Ahmed Rifat Efendi’ye (ö. 1253/1837) tevdi edilmiş ve böylece tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar Celvetî usûlüne uygun olarak tasavvufî eğitim sürdürülmüştür.⁹⁴ Uzun süre harap kaldıktan sonra tamir edile-

⁹² Kâzım Baykal söz konusu binanın ilk yapılışı itibariyle mescit olarak inşa edildiğini, 1603 tarihinden sonra dergâha çevrildiğini kaydetmektedir. Bk. *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, s. 109.

⁹³ Bu zât ile aynı lakapla anılan Münzevî Dergâhı Nakşibendî şeyhi Abdullah Münzevî (ö. 1210/1785) zaman zaman karıştırılmaktadır.

⁹⁴ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 449-451. Tekkede Perşembe günleri Halvetî âyini icrâ edildiği belirtilmektedir. Bk. Öcalan, a.g.e., s. 101.

rek ibâdete açılan tekkenin mescidi, günümüzde hâlen bu işlevini sürdürmektedir.

J. YAKUB EFENDİ TEKKESİ

Bursa'nın Karaağaç mahallesinde kurulan tekkenin, I. Ahmed'in izniyle mescide çevrilen bir kilise arazisi üzerinde yeniden inşa edilen mescitle birlikte teşekkül ettiği kaydedilmektedir.⁹⁵ Aynı zamanda mescidin imamlığını da yürüten Yakup Efendi (ö. 1052/1642) tekkenin ilk Halveti-Ramazani şeyhidir. Tekkenin beşinci postnişini Mehmed Nuri Efendi'nin bilâ-veled vefatı sebebiyle yerine Eşrefzâde âilesinden Şeyh Ahmed Ziyâeddin Efendi tayin olunmuştur.

1161/1748 tarihinde Bursa'da dünyaya gelen Ahmed Ziyaeddin Efendi, tasavvufi terbiyesini İncirli Dergâhı postnişini Şeyh Abdülkadir Necib Efendi'nin yanında tamamladı ve icâzetinin ardından Yakup Efendi Tekkesi meşihatına getirildi. Cuma günleri Emir Sultan Camii'nde vaaz u nasihatta bulunan şeyh, Çarşamba geceleri de tekkesinde Kâdiri âyini icrâsına devam etmiş ve bu âyinlerden birinde Mehmed Şemseddin Efendi'nin ifadesiyle "harâret-i zikre dergâhı mukâvemet edemeyerek" yanmıştır. İki hücre ve bir tevhihâne ile tekkeyi yeniden inşa eden Ahmed Efendi, 1198/1784'de otuz yedi gibi genç yaşta taundan vefat etmiş ve Eyüb Efendi Dergâhı'nın haziresine defnedilmiştir.⁹⁶ *Güldeste*'ye zeyl olarak kaleme aldığı *Güldâr-ı Sulehâ* isimli eseri Bursa Vefeyâtnâmeleri içinde önemli bir yere sahiptir.

Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin vefatından sonra tekkenin meşihati önce oğlu Şeyh Mehmed Fahreddin Efendi'ye ardından da onun oğlu Şeyh Nâfiz Efendi'ye tevdi edilmiştir. Nâfiz Efendi, Cuma geceleri İncirli Eşrefzâde Tekkesi'nde Çarşamba geceleri de Yakup Efendi Dergâhı'nda Eşrefi âyini icrâ etmiştir. 2 Rebîulâhir 1280 (16 Eylül 1863) tarihinde Setbaşı'nda bir simitçi fırınında çıkan yangın sonucu dergâh kül olmuş ve sonradan inşa edilmeyince de arsasının bir kısmı yola gitmiş, bir kısmı civardaki evler tarafından kullanılmıştır.⁹⁷

Öte yandan yukarıda adı geçen tekkelerin yanı sıra, Küçükkumla'daki Eşrefi zâviyesinde irşâd görevini sürdüren Eşref-i Sâni'nin oğlu Muhyiddin Efendi (ö. 1142/1730), onun oğlu Hüsameddin Efendi, onun oğlu Fahreddin Efendi ve zâviyenin son

⁹⁵ Öcalan, a.g.e., s. 121.

⁹⁶ Mehmed Fahreddin, *Güldâr-ı İrfan*, s. 284-286; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 606-607; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. II, s. 498.

⁹⁷ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 606-608.

postnişini Nûrî Efendi,⁹⁸ Bursa Zağferanlık mahallesindeki tekke de 1264/1848 tarihinde Kadirî âyini icrâ eden Şeyh Ahmed el-Halebî,⁹⁹ Celvetî icâzetinin yanı sıra Kâdirî icâzetine de sahip olan Kaygulu Dergâhı şeyhleri,¹⁰⁰ Çarşamba geceleri Zeyniyye Dergâhı'nda Kâdirî âyini icrâ eden Rıza Efendi, (1336/1917),¹⁰¹ Seyyid Nâsır Tekkesi şeyhi Abdussamed Efendi (ö. 1328/1913),¹⁰² Çarşamba Dergâhı'nda irşâd görevinde bulunan Şeyh Kasım el-Kâdirî,¹⁰³ Kâdiriyye'den mücâz olan Mevlevî şeyhi Mehmed Dede Efendi (ö. 1269/1853),¹⁰⁴ Hindi Baba el-Kâdirî,¹⁰⁵ Müezzinzâde Ahmed Efendi¹⁰⁶ ve oğlu

---

⁹⁸ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 114.

⁹⁹ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 408.

¹⁰⁰ Celvetî olan Kaygulu Dergâhı'nın vakıf şartları arasında semâhâne de her Cuma gecesi Kadirî usûlü zikrin yapılması belirtilmiştir. (Akgün, Mürşid, *Bursa Tekke Vakfiyeleri*, UÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1996, s. 43-44.) Dolayısıyla Kaygulu Dergâhı şeyhlerinin Celvetî icâzetlerinin yanı sıra Kadirî icâzetine de sahip oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin Kaygulu Dergâhı'nın yedinci postnişini Şeyh Ağâh Efendi'nin oğlu olan Edhem Efendi (ö. 1336/1918) babasının vefatından sonra dergâhta irşâd faaliyetiyle birlikte özellikle Cuma geceleri Kadirî usûlüne göre âyin icrâ etmiştir. Yine dergâhın son postnişini Abdülkâdir Efendi (ö. 1341/1922) de, Selânikli İzzet Efendi'den teberrûken Kadirî icâzeti alarak âyini yerine getirmeye devam etmiştir. Bk. Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 477-478.

¹⁰¹ Hem mürşidi hem de babası Ömer Efendi'nin vefatından sonra meşihat postu uhdesine verilen Rıza Efendi, henüz büluğ çağına ulaşmadığından yerine Hamam Tekke şeyhi Eşref Efendi vekâlette bulunmuştur. Rıza Efendi'nin tekke de Kadirî usulünü icrâ etmesinde Eşref Efendi'nin etkisi olmalıdır. Bk. Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 378-379.

¹⁰² Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 410-411.

¹⁰³ Kaynaklarda Kudüs'de mezar taşında ise Halep'te dünyaya geldiği belirtilen Kâsım Efendi, zahiri ilimleri tahsilden sonra meşâyih-ı Kâdiriyye'den bir zâtın gözetiminde tasavvufî eğitimini tamamladı. Hilâfetinin ardından Bursa'ya gelerek Ali Paşa Camii yakınındaki Çarşamba Tekkesi'ne şeyh oldu. Yine kaynaklardaki bilgiye göre 1182/1768 veya 1183/1769 yılında *Yadigâr*'da belirtildiği üzere mezar taşında ise 1177/1763'de vefat ettiği kayıtlı olan Kasım Efendi, adı geçen tekkenin hazîresine defnolunmuştur. Şeyhin tekke deki irşâd görevinin yanı sıra Ulucami'de Kudsi Ömer Efendi'nin hadis derslerini takip ettiği kaydedilmektedir. Kâsım Efendi'den sonra tekkenin meşihatına Râşid Efendi geçmiştir. Bk. Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 124a; Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi'*, vr. 367a; Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî*, s. 313.

¹⁰⁴ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 510.

¹⁰⁵ Hint asıllı olup adı İbrahim'dir. Halk arasında Hindi Baba ismiyle tanınan bu zât, Kâdirî tarikatına intisabının ardından Bağdat'a giderek Abdülkâdir Geylânî'nin kabrini ziyaret etmiş, sonrasında bir müddet Kudüs'te kalmış ve ardından Anadolu'ya geçerek Sultan Mahmud döneminde Bursa'ya gelmiştir. Emirsultan mahallesine yerleşerek vefatına kadar burada yaşayan Hindi Baba'nın kerâmet sahibi bir zât olduğu kaydedilmektedir. Bk. Eşrefzâde Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, vr. 176b-177b.

Mehmed el-Eşrefî,¹⁰⁷ Emirsultan türbedârı Mehmed el-Eşrefî,¹⁰⁸ Şeyh Süleyman el-Kâdirî,¹⁰⁹ Seyyid Usul Dergâhı haziresinde medfun olan, Hacı Dedezâde Mehmed Beşe Bey (ö. 1229/1813) ve Şeyh Süleyman Ruhî Efendi (ö. 1263/1847),¹¹⁰ Şible Mahallesi'ndeki evinde Kadirî ve Sa'dî âyînini icrâ eden İbrahim Haydar Dede (ö. 1329/1911),¹¹¹ Abdülganî el-Eşrefî¹¹² ve Halil Şükrü Efendi (ö. 1342/1923)¹¹³ gibi belli bir süre Kadirî ve Eşrefî usulünce tarikat faaliyetinde bulunmuş olan şeyh ve dervişler zikredilebilir.

Sonuç

XV. yüzyılda Eşrefoğlu Rûmî ile Anadolu'da kapsamlı olarak temsil edilmeye başlanan Kâdiriyye tarikatının Bursa'nın dinî, sosyal ve kültür hayatında rol oynaması, Eşrefoğlu Rûmî'ye nispet edilen Eşrefiyye ile bu tarihten iki asır sonra İsmail Rûmî ile teşekkül eden Rûmiyye kolu ile olmuştur. Kadirî usûlüne göre âyin gerçekleştirilen tekkeler arasında Eşrefzâde (İncirli), Seyyid Usûl, Eyüp Efendi, Numaniye (Safiyüddin Efendi), Karabaş, Karakadı ve Yakub Efendi tekkeleri Eşrefiyye koluna; Hamam Tekkesi ile Kasap Cömert Tekkesi de Rûmiyye koluna aittir. Hindiler Kâlenderhânesi gibi her iki kola ait olmayan tekkeler de vardır. Diğer taraftan Eşrefî tekkelerinin sadece Bursa'nın merkeziyle sınırlı kalmadığı da görülmektedir. Nitekim Eşrefzâde Şeyh Mehmed Efendi'nin Gemlik Küçükkumla'da ihdâs ettiği Eşrefî zâviyesi;¹¹⁴ İznik Âsitânesi beşinci postnişini Hamdi-i Sâni'nin (ö. 1069/1659) bir müddet şeyhlik yaptığı Pazarköy/Orhangazi zâviyesi; Eşrefzâde İzzeddin Efendi'nin halifelerinden Şeyh Musa el-Eşrefî'nin Bursa'nın Harmancık kazasına bağlı Gedikviran köyünde inşâ ettiği ve yirmi sene gibi uzun bir süre irşâd

---

¹⁰⁶ Eşrefzâde Hamdî-i Sâni'nin halifelerindedir. Uzun müddet Emirsultan Camii hatipliğinde bulunmuştur. Kabrinin Hamzabey mezarlığında olduğu kaydedilmektedir. Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, I/90.

¹⁰⁷ Mehmed Efendi de babası gibi Eşrefzâde Hamdî-i Sâni Efendi'ye müntesibtir. İrşad görevini daha ziyade imamlık yaptığı Muradiye Camii'nde yerine getirmiştir. 1065/1654'de vefat etmiş ve Hamza Bey kabristanına defnolunmuştur. Bk. Gazzîzâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 17b.

¹⁰⁸ Eşrefî şeyhlerinden feyz aldığı ve 1211/1796'deki vefatına kadar Emirsultan hazretlerinin türbedarlığı görevinde bulunduğu kaydedilmektedir. Bk. Gazzîzâde, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, vr. 29b-30a.

¹⁰⁹ *Zübdetü'l-Vekâyi'*de (vr. 175a-b) Karamanda doğduğu ve 1043/1634'de vefatı üzerine Pınarbaşı mezarlığına defnolunduğu belirtilmektedir.

¹¹⁰ Mehmed Şemseddin Efendi, *Karâr-ı Şemsî*, s. 46.

¹¹¹ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 263.

¹¹² Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi'*, vr. 337b-338a.

¹¹³ Mehmed Şemseddin, a.g.e., s. 558.

¹¹⁴ Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, s. 232.

faaliyetine devam ettiği zâviye ile İzmir Nif (Kemalpaşa) ve Lefke'de zaviyelerin bulunduğu kaydedilmektedir.

Öte yandan Rûmiyye kolunun teşekkülü Eşrefiyye kolunu zayıflatmamış, aksine her iki kol arasında olumlu bir münasebet oluşmuştur. Zira Rûmiyye kolunun merkez tekkesi konumudaki Kâdirihâne postuna oturan şeyhler bir dönemden sonra Eşrefiyye kolundan da icâzet aldıkları ve âsitânedede Salı günü öğlenden sonra yapılan tarikat âyinini, hem Rûmiyye hem de Eşrefiyye usûlü üzere icrâ ettikleri, müridlerini Rûmiyye ve Eşrefiyye prensiplerine göre yetiştirdikleri bilinmektedir. Bu olumlu münasebetin diğer bir örneği de, Eşrefzâde Tekkesi ikinci postnişini İzzeddin Efendi'nin İstanbul'da vefat ettiğinde Kâdirihâne'nin haziresine defnedilmesidir.

Kâdiriyye tarikatının gerek Eşrefiyye gerekse Rûmiyye kollarıyla Anadolu'daki tarikat folklorüne de katkısının olduğu görülmektedir. İznik Eşrefî tekkesinde Mayıs ayının ilk Pazar günü pişirilen köfteli çorba¹¹⁵ ve Tophane'deki Kâdirihâne'de erbaîn helvası adıyla yılda bir defa etvâr-ı seb'ayı temsilen yedi derviş tarafından belirli kurallar çerçevesinde pişirilen irmik helvası ile Muharrem ve Safer ayında yapılan aşure çorbası bunun güzel bir örneğidir. Tekkedeki dervişler ve civardaki komşulara dağıtılan bu çorba ve helvaların ayrıca özel bir törenle saraya da gönderildiği belirtilmektedir.¹¹⁶

Kaynakça

- Akgün, Mürşid, *Bursa Tekke Vakfiyeleri*, UÜSBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1996.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisi'nin İlk Devri*, İstanbul 1966.
- Azamat, Nihat, "Kâdiriyye", *DİA*, c. XXIV, s. 131-136.
- , "Kuşadalı İbrahim Efendi", *DİA*, c. XXVI, s. 468-470.
- Bakırcı Râşid Mehmed, *Zübdetü'l-Vekâyi' der Belde-i Celile-i Bursa*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 89.
- Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliyâ*, (haz. M. Hızlı-M. Yurtsever), Bursa 2000.
- Baykal, Kâzım, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.
- Çalık, Fatma "Eşrefzâde İzzettin ve Tefsiri: Enisü'l-Cenân", U.Ü.S.B.E, (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa 2008.

¹¹⁵ Erhan, M. Safiyyüddin, "Bursa Eşrefilerinde Köfteli Çorba Ananesi", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu IV*, Bursa 2005, s. 299-301.

¹¹⁶ Öngören, a.g.m., c. XXXV, s. 242.

- Demirağ, Banu, *Manolya Ağacının Kökleri*, İstanbul 2000.
- Erhan, M. Safiyyüddin, “Bursa Eşrefilerinde Köfteli Çorba Ananesi”, *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu IV*, Bursa 2005, s. 299-301.
- Gazzizâde Şeyh Abdüllatif, *Hulâsatü'l-Vefeyât*, BEEK, Genel nr. 2162.
- Gürer, Dilâver, *Abdülkâdir Geylânî*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- Hasan Tâib Efendi, *Hâtra Yahud Mir'ât-ı Burûsa: Hatıra ya da Bursa'nın Aynası*, (haz. M. Fatih Birgül), Bursa 2007.
- Hızlı, Mefail, *Bursa Medreseleri*, İstanbul 1998.
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. M. Akkuş-A. Yılmaz), İstanbul 2006, c. I-V.
- İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, (haz. A. Abdulkadiroğlu), Ankara 1998.
- Kara, Mustafa, *Eşrefoğlu Rûmî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- , *Osmanlı'nın Kandili Eşrefoğlu Rûmî*, Bilge Yayınları, İstanbul 2006.
- , “Eşrefiyye”, *DİA*, c. XI, s. 478.
- , “Abdülkâdir Necib Efendi ve Mevlidi”, *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu IV*, Bursa 2005, s. 269-297.
- Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü*, BEEK, Genel, nr. 4519-4522.
- Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, Millet Ktp., Ali Emîri, nr. 1098.
- Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî: Bursa Dergâhları*, (haz. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa 1997.
- , *Karâr-ı Şemsî*, Safiyyüddin Erhan'daki yazma nüsha.
- Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003.
- Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin, *Tuhfetü'l-Hattâtin*, (haz. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal), İstanbul 1928,
- Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*, Bursa 2000.
- Öngören, Reşat, “Rûmiyye”, *DİA*, c. XXXV, s. 240-242.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, (haz. N. Akbayar-S.A. Karahan), İstanbul 1996.
- Süleyman Hâlis, *Vefeyâtnâme*, (Mustafa Kara'nın özel kütüphaneindeki nüsha)